

Сыр бойы

№10 (21085) 21 қаңтар, сәрсенбі 2026 жыл

Қызылорда облыстық қоғамдық-саяси газет. 1929 жылдың 1 шілдесінен шығады

www.facebook.com/syrboyi.kz

www.instagram.com/syrboyi_kz

t.me/syrboyi_kz

twitter.com/syrboyi

ЕЛІМІЗ АУҚЫМДЫ САЯСИ ЖАҢҒЫРУДЫҢ ЖАҢА КЕЗЕҢІНЕ ҚАДАМ БАСҚАЛЫ ТҰР

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың
Ұлттық құрылтайдың бесінші отырысында сөйлеген сөзі

ҚАСТЕРЛІ ҚЫЗЫЛОРДА

Осыдан бір ғасыр бұрын алғашқы астана атанып, қазақ атын қайта жаңғыртқан қастерлі Қызылорда қаласында күні кеше тағы бір тарихи жиын өтті. Алаштың айтары бар алқалы қауымы Сыр елінің сәулеті мен дәулеті жарасқан бүгінгідей шырайлы шаһарда бас қосып, Ұлттық құрылтайдың бесінші отырысында кеңес құрды.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Ұлттық құрылтай осымен бесінші рет шақырылып отырғанын, оның алғашқысы Ұлытауда, екінші жиын Түркістанда, үшінші басқосу Атырауда ұйымдастырылып, былтырғы жиын Бурабайда өткенін тағы бір еске салды.

– Енді міне, қастерлі Қызылорда жерінде бас қосып отырмыз. Бұл – халқымыз үшін орны ерекше аймақ. «Сыр – Алаштың анасы» деген аталы сөз бар. Осы атыраптағы Шірік-Рабат, Жанкент, Сығанақ, Алтынасар, Баршынкент қалаларының орны көне заманның өзінде қазақ жерінде дамыған қала өркениеті болғанын аңғартады. Қызылорданы сол әйгілі қалалардың заңды жалғасы дей аламыз. Бұл шаһардың тарихи мән-маңызы айрықша. Оның осыдан бір ғасыр бұрын Қазақстан астанасы болғаны баршаға мәлім. Бұл жерде еліміздің болашағына қатысты аса маңызды шешімдер қабылданды, – деді Қасым-Жомарт Кемелұлы.

Сыр елі – ежелден өнер мен мәдениеттің, дәстүр мен әдет-ғұрыптың алтын бесігі. Мемлекет басшысы айрықша атап өткендей, еңбектің шынайы шыңына шыққан тұлғалар да осы өңірдің мақтанышы.

Қызылорда облысы – заман талабына сай өсіп-өркендеп келе жатқан аймақ. Өткен жылы облыстың ішкі жалпы өнімі 6,5 пайызға өскен. Үш жылда облысқа 2 триллион теңгеге жуық инвестиция тартылып, былтыр 27 инвестициялық жоба жүзеге асырылған.

Қасым-Жомарт Кемелұлы облыста әсіресе, әлеуметтік салада жақсы жаңалық көп екеніне айрықша тоқталды.

– Үш жылда осы аймақта 34 білім беру, 45 мәдениет және спорт нысаны салынды. Бұған қоса, 40 медицина нысаны ашылды. Менің тапсырмаммен Қызылордада 300 орынға арналған көпбейінді аурухананың құрылысы басталды. Көп ұзамай 500 орындық емхана және 200 орындық перзентхана салынады. Бір сөзбен айтқанда, Қызылорда облысы барлық салада қарқынды дамуда. Облыстың жағдайы жалпы жақсы деп күмәнсіз айтуға болады. Бұл – әкім Нұрлыбек Нәлібаевтың белсенді, табанды жұмысының нәтижесі, – деді Президент.

Айта кетейік, Ұлттық құрылтайда Мемлекет басшысының сөзінен бұрын Парламент Мәжілісінің депутаты Нұртай Сабилиянов, саясаттанушы Марат Шибұтов, «Әділ сөз» сөз бостандығын қорғау халықаралық қорының президенті Қарлығаш Жаманқұлова, Мәжіліс депутаты Сергей Пономарев, ҚЖұбанов атындағы Ақтөбе мемлекеттік университетінің ректоры Лаура Қарабасова сараланған ұсыныс-пікірлерді жеткізді.

Құрметті қауым!

Жаңа ғана сөз сөйлеген Құрылтай мүшелері маңызды ой-пікірлер айтты. Құрылтайдың аясында пайдалы пікір алмасулар болды. Барлығы еліміздің дамуына қажетті боларына сенемін.

Бүгін Ұлттық құрылтай жиыны осымен бесінші рет шақырылып отыр. Бұл форумның алғашқы отырысы Ұлт ұясы – Ұлытауда өтті. Екінші жиын түбі бір түркі жұртының қара шаңырағы – Түркістанда болды. Үшінші отырыс бірегей Атырау аймағында ұйымдастырылды. Ал былтыр тарихы бай Көкшетау төрінде жиналды.

Енді міне, қастерлі Қызылорда жерінде бас қосып отырмыз. Бұл – халқымыз үшін орны ерекше аймақ. «Сыр – Алаштың анасы» деген аталы сөз бар. Осы атыраптағы Шірік-Рабат, Жанкент, Сығанақ, Алтынасар, Баршынкент қалаларының орны көне заманның өзінде қазақ жерінде дамыған қала өркениеті болғанын аңғартады. Қызылорданы сол әйгілі қалалардың заңды жалғасы дей аламыз. Бұл шаһардың тарихи мән-маңызы айрықша. Оның осыдан бір ғасыр бұрын Қазақстан астанасы болғаны баршаға мәлім. Бұл жерде еліміздің болашағына қатысты аса маңызды шешімдер қабылданды.

Жалпы «Сыр елі – жыр елі» деп бекер айтылмайды. Қорқыт ата заманынан жалғасып келе жатқан жыраулық-жыршылық және күйшілік өнер бұл аймақта кең қанат жайған. Жиенбай, Нұртуған, Нартай сынды саңлақтар негізін қалаған жыршылық мектептерді бүкіл еліміз біледі.

Сыр бойы – нағыз еңбек адамдарының мекені. Кеңес заманында

осы аймақтан 100-ге жуық Еңбек Ері шыққан. Әйгілі күйші Шығай Жақаевты халқымыз ерен еңбектің символына балайды. Аға буынның абыройлы жолын бүгінгі ұрпақ лайықты жалғастырып келеді.

Соңғы жылдары Қызылорда облысы заман талабына сай өсіп-өркендеп жатыр. Былтыр аймақтың ішкі жалпы өнімі 6,5 пайызға өсті. Үш жылда облысқа 2 триллион теңгеге жуық инвестиция тартылды. Былтыр 27 инвестициялық жоба жүзеге асырылды. Соның ішінде жаңа жылу электр орталығы іске қосылғанын ерекше атап өткен жөн. Стратегиялық маңызы бар бұл нысан толығымен инвестордың қаржысына салынды. Жылу орталығы аймақтың энергетикалық қауіпсіздігін нығайта түседі. Облыс тұрғындары сапалы ауызсумен қамтамасыз етілді. Халықтың 80 пайызы «көгілдір отынды» пайдаланады. Елді-мекендерге газ құбырын тарту жұмысы алдағы уақытта жалғаса береді.

Аймақтағы автокөлік жолының сапасы жалпы жақсы жағдайда деуге болады. Облыстың әуе және теміржол жүйесі де жаңғыртылып жатыр. «Қорқыт ата» әуежайының жаңа терминалы ашылды. Қызылорда қаласындағы тарихи ғимараттың бірі – теміржол вокзалы күрделі жөндеуден өтті. Бұған қоса, аймақтағы 10 теміржол бекетін жаңғырту жұмысы басталды. Мұның бәрі облыстың логистикалық әлеуетін арттыра түседі.

Қазір Қызылорда облысында, әсіресе, әлеуметтік салада жақсы жаңалық көп. Үш жылда осы аймақта 34 білім беру, 45 мәдениет және спорт нысаны салынды. Бұған қоса, 40 медицина нысаны ашылды. Менің тапсырмаммен Қызылордада 300 орынға арналған көпбейінді

аурухананың құрылысы басталды. Көп ұзамай 500 орындық емхана және 200 орындық перзентхана салынады.

Бір сөзбен айтқанда, Қызылорда облысы барлық салада қарқынды дамуда. Облыстың жағдайы жалпы жақсы деп күмәнсіз айтуға болады. Бұл – әкім Нұрлыбек Нәлібаевтың белсенді, табанды жұмысының нәтижесі.

Өткен ғасырдың ортасында адамзат баласы алғаш рет «Байқоңырдан» ғарышқа аттанғаны – бүкіл әлемге белгілі дерек. Ұлы Жібек жолының бойындағы тарихи өлке жаңа дәуірде де ойдағыдай дамуда.

Қызылордаға келіп тұрып, Арал мәселесіне тоқталмай кету мүмкін емес. Аралды құтқару – барша адамзат үшін әлі де өте өзекті міндет. Мен бұл мәселе туралы халыққа Жолдауымда айттым. Жылдар бойы жүргізілген жұмыстың арқасында Солтүстік Аралды құтқарып қалдық. Қашқан теңіз қайтып, Кіші Аралдың қалпына келе бастағанына біраз жыл болды. Қазір «Көкарал бөгетін» биіктету шаралары қолға алынып жатыр. Жоба осы жылдың соңында басталады. Кіші Аралдың суының көлемін айтарлықтай көбейтуге мүмкіндік болады.

Бірақ бұл тек біздің қолымызда тұрған мәселе емес. Қазақстандағы ірі өзендердің көбі бастауын көрші мемлекеттерден алады. Дарияның басында тұрған елдердің су саласындағы саясатына байланысты Сырдың суы теңізге әр кезде әртүрлі көлемде жетеді. Демек көп түйткілді шешімі су саласындағы шебер дипломатияға байланысты. Қазір Орталық Азия елдерінің бәрімен су ресурстарын бірлесе

пайдалану туралы келісімдер жасалды. Түптеп келгенде, Арал ғана емес, Каспийдің, Балқаштың, Ертістің тағдырын шешу үшін көршілермен мәмілеге келіп, келісімдерге қол қоюымыз қажет.

Су – еліміз үшін стратегиялық ресурс. Біз су мәселесімен жүйелі түрде айналысуымыз керек. Мен былтыр Біріккен Ұлттар Ұйымы аясында Халықаралық су ұйымын құруды ұсындым. Біріккен Ұлттар Ұйымын реформалау барысында осы мәселені алға қарай жылжытуымыз қажет. Алдағы сәуірде Астанада Халықаралық экология саммиті өтеді. Жиында Аралды құтқару қорына мүше мемлекеттер басшыларымен Арал мәселесін талқылаймыз. Кіші Аралдың қалпына келуі бүкіл Сыр өңірін одан әрі көркейтуге жол ашады деп үміттенеміз.

Бүгінгі басқосуға Сыр елінің азаматтары қатысып отыр. Олардың ішінде ардагерлер, зиялы қауым өкілдері, қоғам белсенділері, кәсіпкерлер және жастар бар. Осы орайда, жергілікті халықтың еңбекқорлығы мен ұйымшылдығын атап өткім келеді. Мен Сыр елі жұртшылығының бойынан туған жерге деген сүйіспеншілікті, қамқорлық пен жанашырлықты, нағыз отаншылдықты көремін. Облыс орталығымен қатар, әр ауылдың тазалығы көз тартады. Мысалы, Нағи Ілиясов, Таң ауылдарын бүкіл елге үлгі ретінде үнемі айтып жүремін. Сіздер осы аймақпен қатар, күллі еліміздің дамуына үлес қосып келесіздер.

Біз бір ел, бір халық болып жұмыла білгеннің арқасында өткен жылды мол табыспен аяқтадық. Былтыр экономикамыз 6,5 пайызға өсті. Еліміздің ішкі жалпы өнімі 300 миллиард доллардан асты, ал жан басына шаққандағы үлесі тәуелсіздік тарихында тұңғыш рет 15 мың доллар болды. Бұл – бүкіл Орталық Азия аймағы бойынша рекордтық көрсеткіш. Ұлттық қордың валюталық активтері 5 миллиард долларға ұлғайды. Алтын-валюта қорымыз ең жоғары деңгейге жетіп, 65 миллиард доллардан асты. Шағын және орта бизнестің экономикадағы үлесі 40 пайызға жақындады. Халық саны 20,5 миллионға жуықтады. Азаматтардың орташа өмір сүру ұзақтығы 75,4 жасқа жетті.

Ең бастысы, қоғам өзгерді, реформаларымыз тұрақты сипатқа ие болды, халықтың сана-сезімінде үлкен бетбұрыс жасалды. Осы ретте, Ұлттық құрылтай айрықша рөл атқарғаны сөзсіз. Төрт жылда Құрылтай мүшелері ел өміріне ықпал ететін көптеген маңызды бастама көтерді. Ұлттық құрылтайда айтылған ұсыныстардың негізінде 26 заң қабылданды. Осының өзі Құрылтай ауқымды реформалардың негізгі қозғаушы күші болғанын айқын көрсетеді.

2,3,4,5-беттер

ҚОҒАМНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҚ ТҮТҚАСЫ

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Turkistan» газетіне берген сұхбатында қоғамдық өмірдің барлық салалары қамтылды. Әр саладағы өзгерістер еліміздегі жаңғырудың жаңа қадамының көрсеткіштері және халықтың саяси дүниетанымының ілгерілеуіне серпін береді.

Мемлекет басшысының пікірінше, киберәлеуметтенудің әлеуетті күші саналатын әлеуметтік желілер халықтың танымдық қабілетіне кері әсерін тигізіп жатыр. Сондықтан оқу мәдениеті дамыған мемлекеттердің үнемі жаһандық өрлеудің алдында қатарында тұратыны күмәнсіз. Бұл тұста газет пен журналдар жаңғыру кезеңінің қалыптасуына негіз болған басты ақпарат көздерінің қатарында тұр. Нәтижесінде осы сала қызметкерлері дәстүрлі құндылықтарды сақтауға үлес қосуда.

Қоғамдық сананы қалыптастыру – барлығымыздың ортақ міндетіміз. Әлеуметтік желілер ақпаратты жедел таратса да, жылдамдық әрдайым сапаға балама бола бермейді. Манипуляция, жалған жаңалықтар және қысқа, контекстен айырылған хабарларға орын беріледі. Сол себепті ой-өріс деңгейі жоғары, оқуға әуес және сыни ойлай білетін азаматтардың мемлекет тұтастығын сақтаудағы орны ерекше. Осы орайда барлық деңгейдегі оқу орындары мен жоғары

мектептің тәрбиелік қызметі маңызды. Оқу мәдениеті – ақпаратты қабылдаудан бөлек, сұрыптау, сараптау, өз пікірінді дұрыс айта білуге үйрететін технология. Оқуға құрметті қалыптастыру, азаматтық жауапкершілік – заман талабы. Газет-журналдар – тарихи жады мен саяси сананың сақтаушысы. Бұқаралық ақпарат құралдарының ұлттың рухани-танымдық кеңістігін біріктірудегі қызметі зор. БАҚ-тағы талдаулар, сараптамалық очерктер, сұхбаттар мен зерттеулерді әлеуметтік желілер ұсына бермейді. Сондықтан дәстүрлі баспасөзді қолдау мәдениет, тіл және қоғамдық сананың сақталуына жасалған инвестиция.

6-бет

Фото: Ашық дереккөзден

Валюта бағамы \$ 509,63 kzt

€ 592,34 kzt

₽ 6,54 kzt

Ауа райы: Сәрсенбі

☀️ -3°

☾ -10°

Бейсенбі ☀️ -7°

☾ -9°

ЕЛІМІЗ АУҚЫМДЫ САЯСИ ЖАҢҒЫРУДЫҢ

Әйелдердің құқығы мен балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін нақты қадамдар жасалды. Лудоманияға, яғни ойынқұмарлыққа және нашақорлыққа қарсы белсенді күрес жүргізіле бастады. Ономастика саласындағы жұмыстар ретке келтірілді. Мемлекеттік наградалар жүйесіне жаңадан құрметті атақтар енгізілді. Сол арқылы еңбек адамдарының мәртебесі арта түсті. Бұдан бөлек, біз ұлттың жаңа сапасын қалыптастыратын басты құндылықтарымызды айқындап алдық. Ұрпақтың болашағына зиянын тигізетін кеселдерге барынша тосқауыл қоятын болдық.

Құрылтай мүшелері өткен жылғы жынында ішкі саясат саласын ретке келтіру туралы бастама көтерді. Тиісті құжатты әзірлеуге өздеріңіз белсене атсалыстыңыздар. Былтыр Қазақстан Республикасы ішкі саясатының негізгі қағидаттары, құндылықтары мен бағыттары бекітілді. Енді осы құжатты басымдық ретінде қарап, белсенді түрде іске асыруымыз керек.

Қадірлі қауым!

Мемлекеттік саясаттың стратегиялық бағдарының бірі – мәдениет пен өнер. Себебі қоғамның санасы жаңғырмаса, реформалар ойдағыдай нәтиже бермейді. Бұл – ақиқат. Сондықтан біз руханият мәселелеріне айрықша мән береміз. Бұл салада бұрын-соңды болмаған ауқымды шаруалар қолға алынады. Атап айтқанда, Алматы облысында казак драма театры, Абай, Ақтөбе облыстарында театрлар бой көтереді. Шымкентте де Опера және балет театрының құрылысы басталмақ. Биыл Мұхтар Әуезов атындағы Казак ұлттық драма театрының ашылғанына 100 жыл толды. Осыған орай, театр ғимаратына жүргізіліп жатқан күрделі жердеу жұмысы аяқталмақ. Наталья Сац атындағы орыс мемлекеттік академиялық балалар мен жасөспірімдер театры да жаңғыртылады. Бұдан бөлек, екі жылдың ішінде елімізде 100-ден астам мәдениет ошағы жөнделеді.

Музей ісін дамыту – маңызды міндеттің бірі. Осы ретте, Қызылордада ашылған жаңа тарихи-өлкетану музейін ерекше атап өткім келеді. Мен күзде қалаға жұмыс сапарымен келгенде мұражайды аралап көрдім. Заман талабына сай салынған орталықта музей ісін ұйымдастырудың тың тәсілдері қолданылған. Бұл тәжірибені басқа облыстарға үлгі етуге болады.

Қызылордада жаңа драма театр салу жоспарымызда бар, биыл құрылысты бастауымыз керек. Өткен сапарымда мен облыстың зиялы қауым өкілдерімен кездескен кезде заманауи кітапхана салу керек деп айттым. Енді бұл құрылыс биылдан бастап жүргізіледі.

Қазіргі таңда жастар арасында Қазақстан өрлеу кезеңіне қадам басты деген пікір бар. Жас буын өкілдері жаңа қоғамдық этиканы, креативті индустрияны дамытуға зор үлес қосуда. Өлем елдері қазіргі казак өнерін ерекше құбылыс деп бағалайтын болды. Кино саласы да дамып жатыр.

Жас ұрпақтың ұлттық бірегейлігімізді өнерімен айшықтап, ұлтымызды жаһан жұртына танытуы – зор мақтаныш. Жастардың күш-қуаты, ынта-жігері, жанашылдығы мен жасампаздығы кез келген салаға зор серпін береді. Сондықтан біз өскелең ұрпаққа әрдайым жан-жақты қолдау көрсетеміз. Олардың ұлттық құндылықтармен қатар жаңа заманның жақсы қасиеттерін бойына сіңіруіне барынша жағдай жасаймыз.

1-бет

Бұған дейін Ұлттық құрылтайда еліміздің рухани-мәдени мұрасын әлемге таныту туралы бастамалар көтерілді. Соған сәйкес жоспарлы жұмыс жүргізіліп жатыр. Мысалы, 14 жылда алғаш рет аса құнды «Хандар шежіресі» қолжазбасын ЮНЕСКО-ның «Әлем жады» деректі мұралар тізіміне енгіздік. Биыл жазда Корея Республикасының Пусан қаласында Бүкіләлемдік мұралар комитетінің кезекті отырысы өтеді. Сол кезде «Маңғыстаудың жерасты мешіттерін» ұйым тізіміне қосу мәселесі қаралады. Қазір Қазақстан материалдық емес мәдени мұралар тізіміне өз нысандарын белсенді түрде енгізіп жатқан 25 елдің қатарына кіреді. Бірақ мұнымен тоқтап қалуға болмайды. Төл тарихымызды зерделеу, өнеріміз бен мәдениетімізді өркендету үшін әлі де көп жұмыс істелуге тиіс. Бұл шаралар алдағы уақытта да жалғаса береді.

Елімізде танымдық әрі тағылымдық мәні зор тарихи орындар мен құнды жәдігерлер аз емес. Мысалы, таза ағаштан салынған Жаркент мешіті – қытай сәулетшілері мен ұйғыр шеберлерінің қолынан шыққан бірегей туынды. Алматыдағы «Вознесенск кафедралды шіркеуі» де айрықша тарихи нысан. Татулық пен достықтың символы саналатын осы екі ғимаратты «Бірлігіміз – әралуандықта» қағидаты-

өсиеттерін олардың мерейтойы кезінде ғана еске аламыз. Бұл дұрыс емес. Сондықтан Әл-Фараби, Ясауи және Абай ілімдерін жан-жақты дәріптейтін ғылыми жиындарды тұрақты өткізіп тұруымыз қажет. Бұл басқаға емес, ең алдымен, өзіміз үшін керек. Олардың мұралары – біздің рухани-философиялық болмысымыздың тірегі. Еліміздің гуманитарлық институттары ұлы ойшылдарымыздың ілімін жүйелі түрде насихаттағаны жөн.

Басты міндет – халқымыздың баға жетпес қазынасы ұлттық мұрасын сақтап, ұрпаққа табыстау. Осы ретте, кейбір Құрылтай мүшелерінің философия, әлеуметтану, саясаттану сияқты ғылымдарды дамыту және қоғамдық-саяси ой-пікірлер көптомдығын әзірлеу туралы ұсынысын атап өтуге болады. Сондай-ақ олар ғылыми мекемелердің зерттеулерін онлайн платформа арқылы бәріне бірдей қолжетімді болуы керек екенін айтты.

Жуырда Астана мен Алматыда Президенттік кітапханалардың құрылысы басталады. Менінше, бұл нысандар тек кітаптар жиналған жер емес, казактың тарихын, мәдениеті мен өркениетін дәріптейтін орталықтар болуы керек. Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект қарқынды дамыған сайын ұлттық бірегейлігімізді нығайту өзекті бола түседі. Төл тарихы

формаларда өтеді. Бұл туынды Алтын Орда брөндің жер жүзіне дәріптеуге ықпал етеді. Бірақ осындай тарихи тақырыпқа келгенде тартымды, көрнекі, яғни визуалды бейне жасаудан бөлек, алдымен оның ішкі мазмұны, мән-мағынасы терең болуын ойластыру қажет. Сондықтан менің тапсырмаммен мамыр айында Алтын Орда тарихына арналған халықаралық симпозиум ұйымдастырылады. Іс-шараға әлемнің беделді ғалымдары шақырылады.

Біз тұтас түркі өркениетін зерделеуге де баса мән береміз. Қыркүйекте ресейлік әріптестерімізбен және басқа да елдердің өкілдерімен бірге «Әр Алтай – түркілердің ата қонысы» деген халықаралық конференция өткізуді жоспарлап отырмыз.

Бес жыл бұрын менің «Тәуелсіздік бәрiнен қымбат» атты мақалам жарық көрді. Онда қазіргі заманғы ғылыми тәсілдер негізінде төл тарихымызға арналған жаңа академиялық еңбек жазу туралы тапсырма бердім. Осы ауқымды әрі іргелі зерттеу жұмысы жыл соңына қарай аяқталады. Қазақстанның академиялық тарихының көлемді жеті томдығы жарыққа шығады. Бұл еңбек мемлекеттігімізді нығайтуға және ұлтымыздың біртұтас тарихи сана-сезімін қалыптастыруға қосқан қомақты үлесіміз болмақ. Осы маңызды ғылыми жинақ Тәуелсіздігіміздің 35 жылдығына орай шыққалы отыр. Мұның зор символдық мәні бар. Біз бұл тарихи белесті дәл осындай нақты істермен атап өтуіміз керек. Өткенді ұмытпай, болашаққа сеніммен қарасақ, еліміздің дәйекті дамуына жол ашылады. Сондай-ақ ұрпақтың отаншылдық сезімі ел игілігі жолындағы нақты іспен ұштасады.

Отаншылдық дегеніміз – әріне, Отанға деген сүйіспеншілік деген сөз. Алайда, Отан алдындағы жауапкершілігіңді сезініп, перзенттік парызыңды өтеуге таппынбасаң, «отаншылмын, патриотпын» деген сөзіңнің құны көк тиын болмақ.

Қазір қоғамда «Қазақстанның мемлекеттік Туын қайда және қашан қолданған жөн?» деген маңызды мәселе талқыланып жатыр. Бұл мәселе арнайы нормалармен және ережелермен реттеледі. Мемлекеттік рәміздерді пайдалануға жеңіл-желпі, сапғырт қарауға болмайды. Заң талабы әрдайым орындалуға тиіс. Дегенмен, ең алдымен, занның түпкі мәнін терең түсіну керек. Мемлекеттік рәміздерді қадірлеп, оларды жөнімен пайдаланатын отаншыл азаматтарды барынша қолдау қажет. Мен үйлерде, көліктерде, көшелерде, сондай-ақ еліміздегі, әсіресе, шетелдегі спорттық және іс-шараларда көк Туымыз желбіреп тұрғанда қуанып қаламын. Сол арқылы еліміздің азаматтары бірлігі бекем ұлт екенімізді көрсетеді. Олардың әрекеттерінен туған елін мақтан тұтатыны байқалып тұрады.

Қазақстанның аспанмен астасқан көк туын бүкіл әлем біледі. Еліміздің спортшылары жарқын жеңісімен, ғалымдары іргелі еңбегімен, өнерпаздары тамаша дарынымен Отанымызды жер жүзіне танытып жүр. Әр азаматымыздың жетістігі – Қазақстанның жетістігі, әр өреніміздің абыройы – барша казактың беделі. Біз туған жерге жанашырлығын, туған елге адалдығын нақты іспен көрсететін нағыз патриот азаматтарды қолдауымыз қажет.

Жасампаз отаншылдықтың негізгі қағидаттары өмірдің өзінен алынған деуге болады. Мысалы, «Таза Қазақстан» жалпыұлттық акциясына, волонтерлік қозғалыстарға, қайырымдылық шараларға әлеуметтік кәсіпкерлікке

және ел игілігіне арналған басқа да жұмыстарға белсене қатысу – жауапкершілікке негізделген жасампаз отаншылдық көрінісі. Бұл жайында бүгін депутат Сабильянов өте жақсы айтты.

«Таза Қазақстан» – ұлттық идеологиямыздың ажырамас бөлігіне айналды. Тазалық халқымыздың адал ниеті мен таза пейілінен басталады. Бұл – ең алдымен көшелерді, үйлерді таза, ұқыпты ұстау деген сөз. Таза Қазақстан – әдемі ұран да, науқан да емес, бұл – күнделікті қажырлы еңбектің нәтижесі. Тазалық тәртіпті күшейтеді, ал тәртіп жауапкершілікті арттырады. Осы маңызды тұжырымды ұрпақтың санасына сіңіру өте маңызды. Біз сонда ғана нағыз өркениетті және ілгері қадам басушы озық ел боламыз.

Қазақстанның патриоты болу – азаматтық жауапкершілікті терең түсіну деген сөз. Ұлт мүддесін желеу етіп бос айқайға басатын, одан қалды, азаматтарымыздың Отанымызға деген шынайы сүйіспеншілігін саяси ұпай жинауға пайдаланғысы келетін теріс пияғылды адамдардың бізге қажеті жоқ. Барлық салада, соның ішінде зауыттарда, ауыл шаруашылығында, денсаулық сақтау ұйымдарында, мектептерде, университеттер мен ғылыми зертханаларда, мемлекеттік мекемелерде, жеке компанияларда жұмыс істеп жүрген адамдардың білікті әрі табанды еңбегін, әскери борышын өтеп жүрген және қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ететін азаматтарымыздың Отанға адалдығын жауапкершілікке негізделген жасампаз отаншылдық деуге болады.

Қазақстан Әділеттің, Заң мен тәртіптің мекені, еңбекқор адамдардың елі болуға тиіс. Заң үстемдігі мен жасампаз еңбек жоғары тұрмыстық мәдениет идеологиясымен астасып жатуы керек. Осы қағидаттар көптеген елде табысты әрі берекелі өмір сүрудің формуласы саналады. Осындай басты құндылықтар мен өмірлік ұстанымдар әр адамның бойына отбасынан, мектеп қабырғасынан дариды. Сондықтан біз іргелі институттарды күшейтуге баса назар аударуымыз керек.

Түрлі саяси авантюристтердің ұлттық құндылықтарымыздың өзегіне балта шабуына, жастарды «жаңалық» болып көрінетін жат құндылықтарға еліктеріп, адастыруына жол бермеуге тиіспіз. Меніңнені менсеп тұрғанымды бәріңіз түсінген шығарсыздар деп сенемін. Мемлекет дәстүрлі мәдени құндылықтарын қорғауға, елді іштен ірітетін зиянды нәрселерді, турасын айтсақ, ерсі қылықтарды насихаттауға тосқауыл қоюға міндетті.

Қоғамымызда ер мен әйел өз еркімен шаңырақ көтеріп, некесін мемлекеттік мекемеде ресми түрде тіркейтін дәстүрлі отбасы институтын заңнамалық тұрғыдан нығайта түскен емес. Бірақ мемлекеттің моральға қатысты ресми ұстанымына сай келмейтін көзқарасы үшін біреуді қылмыстық қудалауға, моральдық жағынан кемсітуге еш жол беруге болмайды. Ал мемлекеттің ұстанымын «Әр азаматтың таңдау құқығы бар. Алайда ешкім өз таңдауын біреуге күштеп таңа алмайды» деген формуламен түйіндеуге болады. Біздің мемлекетіміз барлық азаматтың құқығы мен бостандығын, ар-намысын табандылықпен қорғай береді.

Шымкентте Нұрай есімді бойжеткеннің кісі қолынан қаза болуы бүкіл елді дүрліктерді. Ұлттық құрылтайға осы оқиға бойынша 130-дан астам өтініш келіп түсті. Құдіктің Нұрайды аңдып, маза бермей, қоқан-лоқы көрсеткені анықталып отыр. Ақыры, мұның арты адам өліміне әкеп соқтырды. Осыған байланысты Ішкі істер министріне Шымкент қалалық департаментінің әрекетіне құқықтық баға беруді тапсырдым. Бас прокурор да бұл мәселені мұқият тексереді. Қыз алып қашу – адам ұрлау деген сөз, бұл – ұлтымыздың беделіне нұқсан келтіретін өрескел, жабайы қылмыс. Ондай қатігездікке ешқашан жол беруге болмайды.

Жыл өткен сайын халықтың сана-сезімі өсіп, қоғамда азаматтық жауапкершілік деңгейі артып келеді. Заңнамалық өзгерістер де соған сай болуы өте маңызды. Заң мен тәртіп – бәріне ортақ. Еліміздің әрбір азаматы заң талаптарын бұлжытпай орындауға тиіс.

Құрметті Ұлттық құрылтай мүшелері!

Кез келген мемлекеттің күші – халықта. Азаматтарымыздың жасампаздық қуатының арқасында еліміз кез келген кедергі мен тосқауылға қарсы тұрып, орасан зор табысқа жетеріне кәміл сенемін. Өздеріңіз білесіздер, мен түрлі жоспарлар құрып, стратегиялар жасауды құптай бермеймін. Себебі бос қиялға беріліп, құрғақ уәде беруге түбегейлі қарсымын. Болашаққа бағдар жасап, жоспар құрғанда өмірге шынайы көзқараспен қараған жөн деп санаймын. Біз өте қауырт дәуірге қадам бастық. Бұл адамдардың үйреншікті өмір салтын бұзады, сана-сезімін өзгертеді. Цифрландыру мен жасанды интеллект түбегейлі жаңа орта қалыптастырады. Онда әбден орнығып қалғандай көрінетін ұғымдар мен тәжірибелерге мүлдем орын жоқ. Жаһандық цифрлық экономика дәуірінде мемлекеттердегі халық саны бұрынғыдай аса маңызды болмай қалатын сияқты. Жасанды интеллект заманына бейімделе білген, соған

ның іс жүзіндегі көрінісі деуге болады.

Ұлы даланың әрбір тау-тасы халқымыздың сан ғасырлық жылнамасынан сыр шертеді. Соның бірі – қойнауы қазынаға толы Қаратау петроглифтері. Төрт мың жылдық тарихи бар таңбалы тастар төл өркениетіміздің тамыры тым тереңде жатқанын көрсетеді. Ғалымдарымыз Қызылорда жеріндегі Сауысқандық пен Түркістан облысындағы Арпаөзеннен жайпа саны 17 мың петроглиф тапқан. Осындай құнды жәдігерлеріміз бен ұлттық дәстүрлеріміз ЮНЕСКО-ның бүкіләлемдік мұралар тізімінде болуға әбден лайық деп санаймын. Құзырлы министрлікке осы мәселелерге қатысты жұмысты қолға алуды тапсырамын.

Сондай-ақ Абай ілімі біздің ұлттық бірегейлігіміздің, ұлттық болмысымыздың өзегі болуға тиіс. Оның ой-толғамдары қанша заман өтсе де өзекті болып қала береді. Қазіргі «Адал азамат» тұжырымдамасы ұлы ойшылдың «Толық адам» идеясымен тығыз астасып жатыр. Біз Абайдың «Қара сөздерін» ЮНЕСКО-ның «Әлем жады» деректі мұралар тізіміне енгізуіміз керек.

Әл-Фараби, Ясауи ілімдері де ұлт руханиятының ұстыны саналады. Ашығын айтсақ, ұлы бабаларымыздың

мен мәдениетін электронды форматқа көшіріп, оны жаһандық цифрлық өркениетке қосқан елдер ғана ұлттық болмысын сақтап қалады. Мұны жаңа дәуірдің талабы деуге болады. Түптеп келгенде, бұл – жұрттымыздың идеологиялық дербестігіне және болашағына тікелей қатысты мәселе.

Мен халықтың жады мен ғылым-білімін жинақтайтын «Ұлттық цифрлық мұра» қорын құру идеясын қолдаймын. Цифрландыру және жасанды интеллект жылы аясындағы мұндай бастама тарихи мұрамызды сақтап, оны терең зерделеуге жол ашады. Мен бытырғы Құрылтайда ғылыми еңбектерді, мұрағат материалдарын, мұражай қорларын және өнер туындыларын жүйелеу қажеттігін ерекше атап өттім. «Ұлттық цифрлық мұра» бұл шаруаны заман талабына сай жүргізуге мүмкіндік береді.

Біз соңғы жылдары сан ғасырлық тарихи мұрамызды ғылыми тұрғыдан зерделеу және дәріптеу жолында біраз жетістікке жеттік. Биыл көктемде Жошы хан туралы деректі фильмді түсіру жұмыстары аяқталады. Мен осы ауқымды жобаның басталғаны туралы Атырауда өткен Құрылтай отырысында айттым. Көп сериялы фильمنىң тұсаукесері беделді халықаралық плат-

ЖАҢА КЕЗЕҢІНЕ ҚАДАМ БАСҚАЛЫ ТҰР

қарап тіршілігін түзген, тіпті, жаңа үдерістерге нақты әрі белсене қатысқан елдер ғана табысқа жетпек. Сондықтан Қазақстан цифрландыру ісін қарқынды дамытып, жеке және қоғамдық өмірдің барлық саласына жасанды интеллекттің енгізе бастады.

Біз білім, ғылым және жоғары технология саласына қомақты инвестиция салатын болдық. Себебі адам капиталының сапасын арттыру – айрықша маңызды міндет. Бұл, әсіресе, ел дамуының қазіргідей тарихи, бетбұрысты кезеңінде халқымыздың болашағына тікелей әсерін тигізеді. Ең бастысы – бұл жоспарлар жұртты құр уәдемен жарылқайтын тұсаукесер рәсімдері мен форумдардың көленкесінде қалып қоймауы керек. Біз пиар-акциялар мен көз алдайтын жалған ілгерілеуге емес, нақты жетістікке ұмтылуымыз қажет.

Цифрландыру және жасанды интеллект жылын сән қуып, ұрандату үшін жариялаған жоқпыз. Бұл шешім бүкіл мемлекеттік аппаратқа нақты міндет жүктеп отыр. Бұл – стратегиялық міндет. Сондықтан мемлекет үшін айрықша маңызды осы міндетті орындауға қатысты талап та өте жоғары болмақ. Бұл бағыттағы жұмыстың нәтижесі нақты әрі көзге көрінетін көрсеткіштермен өлшенуге тиіс. Атап айтқанда, шешім қабылдау мерзімін қысқартуға, еңбек өнімділігін арттыруға және қызмет сапасын жақсартуға оң ықпал етуі керек.

Дегенмен, басқару ісінде белең алған берекесіздікті озық технологиялар өз бетімен жойып жібере алмайды. Мұны жете түсінген абзал. Жұмыс әуел бастан дұрыс жолға қойылмаса, бірін-бірі қайталайтын міндеттер көбейіп, қағазбастылық шаруаға кедергі келтіре берсе, жасанды интеллекттің енгізу арқылы бәрін әп-сатте жөнге келтіремін деу – бос әурешілік. Сондықтан цифрлық өзгерістер стратегиясын жүзеге асыру үшін алдымен басқару жүйесін реттеп алу қажет. Осыған орай, шұғыл міндет туындап отыр: мемлекеттік сектордағы жұмысты ұйымдастыру мәдениетін жақсартып, оған басқару саласындағы озық тәжірибелер мен құзыреттерді енгізу керек. Цифрлық шешімдердің және жасанды интеллект технологиясының көмегімен барлық саладағы мемлекеттік басқару ісінің сапасын арттыруға мол мүмкіндік бар. Соны дұрыс пайдаланған жөн.

Жоғары технологияға негізделген, энергияны көп қажет етпейтін жаңа экономика құру үшін, ең алдымен, мықты инфрақұрылым қалыптастыру қажет. Логистика саласында алдымен көрінген жерге қойма салынып, содан кейін ғана оған аса маңызды инженерлік жүйелер тартылып жатады. Осындай қателіктерге жол бермеу керек. Оның үстіне, мұндай нысандар бәріне бірінғай талаптарға сай келе бермейді. Соның салдарынан шығын көбейіп, ауқымды жұмыстың мән-маңызы жоғалады. Бұл – басқару ісіндегі сауатсыздықтың көрінісі. Сондықтан мұқият ойластырылған әрі ортақ ұстаным болуы қажет. Барлық IT инфрақұрылымын сенімді, үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз ететін қуатты дата орталықтар салуға арналған арнайы аймақтарды алдын-ала анықтап алу керек. Деректерді талдау орталықтарын дәл сондай жерлерге салу қажет. Мұндай орталықтарда қуат көздері, қауіпсіздікті қамтамасыз ету және салқындату жүйесі болуға тиіс.

Үкімет Павлодар облысының әкімдігімен бірге Екібастұз бассейнінің энергетикалық қуатын пайдалана отырып, «Деректерді өңдеу орталығы алқабын» жасауды жоспарлап отыр. Бастама жаман емес, оның қаншалықты табысты жүзеге асырылатынын көре жатармыз.

Біз атом стансаларының құрылысы аяқталғанын күтпей-ақ, жаңа қуат көздерін іске қосуды қолға алуымыз керек. Сондай-ақ дата-орталықтар металлургия комбинаттары сияқты көп мөлшерде энергия тұтынатынын қаперде ұстаған жөн. Сол себепті, қуат көздерінің жеткілікті болуын қамтамасыз ету мемлекеттік саясаттың аса маңызды бөлігі ретінде қарастырылуға тиіс. Қазақстанда 123,1 миллиард киловатт-сағат көлемінде электр қуаты өндіріледі. Барлық жоспарымызды табысты орындауға бұл жеткіліксіз. Мен мұны Қауіпсіздік Кеңесінің жақында өткен отырысында нақты атап өттім. Басқаша айтсақ, біз еліміздің әлемдік бәсекедегі артықшылықтарын тиімді пайдалана алмай отырмыз.

Қазақстанның 33 миллиард тоннаға жуықтайтын орасан зор көмір қоры бар. Қазіргідей қарқынмен өндіре берсек те, көмірдің қоры 300 жылға жетеді. Елімізде жыл сайын 110 миллион тоннадан астам көмір өндіріледі. Бұл көрсеткіш бойынша әлемде алдыңғы қатардағы мемлекеттердің қатарына кіреміз. Көмір – біздің стратегиялық активіміз. Оның қоршаған ортаға зиянын түгел жоятын заманауи технологияны қолданып, көмірді толық пайдалану керек. Президент Трамп «Маған жел емес, көмір ұнайды» деп дұрыс айтты. Мұнда ақиқат бар. Көмірмен қуат өндіру ісіне Ұлттық жоба мәртебесі берілуі тиіс. Үкіметке Ұлттық жобаны әзірлеп, 20 наурызға дейін қабылдауды тапсырамын.

Көкшетау, Семей және Өскемен қалаларындағы жылу электр орталық-

тарының құрылысын тездету қажет. Оның қай-қайсысы да – маңызды жобалар. Бұл мәселе шешімін таппай, тым созбалаңға түсіп кеткенін мойындау керек. Ал жұртшылық оны асыға күтіп отыр. Мен Үкімет пен «Самұрық-Қазына» қорының жұмысына сын-ескертпеге айтамын.

Құрчатовтағы электр станциясы мен Екібастұздағы 2-ГРЭС-тің қосымша энергоблоктарын уақтылы іске қосу, 3-ГРЭС-тің құрылысын бастау қажет. Энергетика жүйесінің орнықты болуын қамтамасыз ету үшін теңгерімді қуат көздерін тезірек іске қосу қажет. Бұл – ең алдымен газдан қуат өндіруге қатысты мәселе. Жаңа кен орындарын іздеу арқылы табиғи газ өндіру ісінің әлеуетін арттыру керек. Өкінішке қарай, көгілдір отын өндірісі экономикамыздың күн өткен сайын өсіп бара жатқан сұранысын өтей алмай келеді. Былтырдың өзінде тауарлы газ импорты 18 пайызға өсіп, 4,5 миллиард төңкеріс метрге жетті. Соған қарамастан, жаңа газ кеніштерін ашу жұмыстары өте баяу жүріп жатыр. Бұл – тиімсіз жоспарлаудың тікелей салдары. Қазіргі ерекше жағдайда бұған мүлдем жол беруге болмайды. Мен QazaqGaz басшылығына жеке қаражат есебінен және инвесторларды тарту арқылы болашағы зор учаскелерді игеруге кірісуді тапсырдым.

Үкімет «Самұрық-Қазына» қорымен бірге геологиялық барлау жұмыстарын жандандырып, жаңа көмірсутегі кеніштерінің игерілуін қамтамасыз етуге тиіс. Газ өңдеуге қатысты ірі жобалардың дер кезінде іске қосылуын қатаң бақылауға алған жөн. Бізге құр ниетті ғана танытатын құжаттар емес, нақты нәтижелер керек.

Энергетика жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ететін тағы бір маңызды резерв – еліміздің су ресурстары. Оның әлеуеті тиісті деңгейде пайдаланылмай отыр. Ашғын айтсақ, осы аса маңызды бағыттағы жұмыстар бей-берекет жүргізіліп жатыр. Еліміздің қолда бар су қорына шұғыл түрде нақты бағалау жасаған жөн. Өйткені кеңес заманынан қалған мәліметтер әлдеқашан ескірді. Ғылым академиясындағы ғалымдарымыз қайда? Олар нәліктен осы уақытқа дейін еліміздің су қорына қатысты баға бермеген? Қазақстанның су-энергетика ресурстарын шынайы көрсететін карта әзірлеу қажет.

Уақыт күтіп тұрмайды. Бұл құжаттарды әзірлеу жұмыстары гидроэнергетиканы жедел дамытуға кедергі болмауға тиіс. Үкімет пен «Самұрық-Қазына» қоры кейбір гидротехникалық нысандардың тиімділігін арттыру үшін оны сенімгерлік басқаруға беру мәселесін шешуі қажет.

Көлік-логистика кешеніне де баса назар аудару керек. Оны дұрыс дамытпасақ, ел экономикасын тұрақты өсіру мүмкін емес. Қазақстанның орасан зор транзиттік әлеуеті бар. Алайда, осы әлеуетті толық пайдалану үшін қыруар шаруа атқару керек.

Елімізде қызу жұмыс қолға алынды. Мыңдаған шақырымдық автокөлік жолдары мен темір жолдар салынып, жөнделіп жатыр. Басты бағыттардың талапқа сай емес тұстары ретке келтірілуде. Вокзалдар, теңіз және әуе порттары, сондай-ақ құрғақ порттар жаңғыртылып, кей жерде жаңадан салынып жатыр. Мультимодальды тасымал түрі де дамып келеді.

Автокөлік тасымалы саласы да аса маңызды. Елдегі автокөлік жолдарын халықаралық стандарттарға сай жаңғырту – айрықша маңызды міндет. Бұл, біріншіден, Қазақстанның батыс пен шығыс арасындағы транзит дәлізі

ретіндегі рөлін арттыра түседі. Екіншіден, облыстар арасындағы көлік байланысын барынша жақсарталды.

Жақында Қызылорда – Жезқазған жолының Қызылордада тиесілі бөлігі салынып бітті. Жыл соңына дейін Ұлытау облысындағы бөлігінде көлік қозғалысы толық ашылады. Жолдың жалпы ұзындығы – шамамен 400 шақырым.

Ең бастысы, биыл елімізде бұрын-соңды болмаған ауқымды инфрақұрылымдық жобалар басталады. «Батыс Қытай–Батыс Еуропа»–Қазақстандағы ең негізгі жолдың бірі. Алайда, оның Қызылорда – Ақтөбе арасындағы бөлігі – тар, көлік апаттары жиі болып жатады. Мен осыған дейін бұл жолды кеңейту туралы тапсырма бердім. Биыл осы бағытта 4 жолақты жаңа күре жолдың құрылысы басталады.

Қазіргі жолдың көбі облыстардың ішкі жолы болып қала береді. Сондай-ақ мен бытырғы Жолдауымда «Бейнеу – Сексеуіл» жолының құрылысын тездетуді тапсырғанымды білесіздер. Ондағы жұмыстар да биыл басталмақ. Жоба жүзеге асқан соң «Орта дәліздің» қашықтығы 900 шақырымға қысқарады, яғни Ақтау, Құрық порттарына тура жол ашылады. Қарағанды – Жезқазған бағытындағы жол талай жылдан бері тозып тұр.

Биыл ескі жолдың қапталына екі жолақты жаңа жол салуға кірісеміз. Кейін ескі жолды да жаңғыртып, төрт жолақ ету жоспарлануда. Бұдан бөлек, Сарыағаш маңындағы көлік қозғалысы да өте тығыз. Сондықтан осы жылы «Сарыағаш айналма жолының» құрылысы қолға алынады. Барлық жұмыстың сапалы әрі уақытылы орындалуын тікелей бақылауда ұстайтын боламын. Себебі бұл жобалар Қазақстанның халықаралық көлік-логистика орталығы ретіндегі әлеуетін мейлінше нығайта түседі.

Автокөлік жолдарымен қатар темір жол инфрақұрылымын да кеңейтіп, жақсарту жұмысын жалғастырған жөн. Бұл – тасымал жолдарының өзара байланысы тұрғысынан алғанда өте маңызды мәселе. Былтыр «Достық – Мойынты» теміржолының екінші желісі іске қосылды. Алматыны айналып өтетін темір жол құрылысы аяқталды. Мұның бәрі еліміздің транзиттік әлеуетін айтарлықтай көтерді. Биыл «Қызылжар-Мойынты» және «Дар-Базы-Мақтаарал» теміржол желілері салынады. Сондай-ақ «Алтынкөл-Жетіген» және «Жезқазған – Сексеуіл» бағыттары бойынша теміржол учаскелері жаңғыртылады.

Әуе жолдарын дамыту ісі Қазақстан

үшін өте маңызды. Жаңа халықаралық рейстерді іске қосу қажет. Бұл – экономикалық мәселе ғана емес, азаматтары әлемді емін-еркін аралайтын ашық қоғамы бар мемлекет екенімізді білдіретін қадам.

Еліміздің аумағында оннан астам халықаралық көлік дәлізі бар. Бұл – оң үрдіс, оны барынша дамыту керек. Дәл осы кезде Қазақстан өзін халықаралық көлік-транзит дәлізі ретінде танытуға тиіс. Жаһандық логистика картасынан лайықты орнымызды иелену үшін жүйелі жұмыс және айқын іс-қимыл стратегиясы керек.

Үкіметке авиация саласында, соның ішінде әуемен жүк тасымалдау ісінде нақты нәтижеге жету міндеті жүктелді. Меніңше, еліміздің әлі күнге дейін Еуразияның әуемен жүк тасымалдайтын орталығы бола алмай отырғаны – кешірілмейтін қателік, қарапайым тілмен айтсақ, бұл – нағыз абсурд. Үкімет жүк тасымалдайтын мемлекеттік әуе компаниясын құру барысында қате шешім қабылданды. Неге екені белгісіз, бұл міндетті «Қазақстан темір жолы» компаниясына жүктелді. Егер Үкімет тапсырманы орындауға қауқарсыз болса, бұл жұмысты жеке құрылымдарға өткізіп беріңіздер.

Таяуда өткен кеңейтілген кеңесте

енгізген жөн. Түптің түбінде Салық кодексі қасиетті кітап емес.

Қоғамда өзгерістер жасаған кезде халықпен тиімді байланыс орнату аса маңызды. Азаматтардың өтініштеріне қатысты жүйелі жұмыс жүргізу халықтың тыныс-тіршілігінен хабардар болып, олардың талап-тілегіне уақытылы жауап беруге жол ашады.

Соңғы кезде маған жекеменшік мектептерді қаржыландыру тәсіліне қатысты шағымдар жиі келіп түсетін болды. Жуырда «Turkistan» газетіне берген сұхбатымда мен бұған қатысты өз ұстанымымды айттым. Білім саласын мемлекет тарапынан қаржыландырудың қазіргі тәртібі бұрмаланған. Бұл олқылықты уақыт оздырмай түзету қажет. Жекеменшік мектептерге жүргізілген аудит нәтижесінде заңсыз және негізсіз шығындарға байланысты құқықбұзушылықтар анықталды. Бұл түптің жан басына сәйкес қаржыландыру жүйесінің осалдығынан туындап отыр.

Үкіметке білім беру саласындағы мемлекеттік қаржыландыру жүйесін шұғыл түрде реформалау жүктелді. Қаржыландырудың нақты критерийлерін әзірлеу керек. Осы орайда орта білім беру жүйесін дамыту ісінде бизнес саласы маңызды рөл атқаратынын ескерген жөн.

Мұндай, тіпті бұдан да зор мәселелер денсаулық сақтау саласында да туындап отыр. Әлеуметтік медициналық сақтандыру қорының жұмысын жан-жақты тексеру барысында көптеген заң бұзушылықтар мен қызмет бабын асыра пайдалану жайттары анықталды. Мемлекеттен қыруар қаржы жымқыру үшін көпе-көрнеу жалған деректер ұсынылған, өтірік мәліметтер енгізілген.

Бүкіл ел экономикамызды өркендетіп, инфрақұрылым жобаларын жүзеге асыру үшін бар күш-жігерін жұмылдырып, денсаулық сақтау саласын дамытуға қаржысын жұмсап жатса, әлеуметтік салаға бөлінген орасан зор қаражат талан-таражға түседі. Медицина саласын дамытуға мемлекет 2024-2025 жылдардың өзінде 7,8 триллион тенге бөлді емес пе?! Түсінікті болуы үшін айтайын, бұл – 15,5 миллиард доллар деген сөз.

Мемлекеттің білім беру және денсаулық сақтау саласына жұмсап жатқан қаржысы, ең алдымен, азаматтарымыздың тұрмыс сапасын арттыруға арналатынын және Өділетті Қазақстанды құру стратегиясымен ұштасып жатқанын түсінген абзал.

Құқық қорғау органдарына сыбайлас жемқорлықтың қитұрқы амал-айласын тауып, пайдаға кенеліп жатқандарды анықтау тапсырылды. Мен Үкіметтің Әлеуметтік медициналық сақтандыру қорының шешімін қолдаймын. Әлеуметтік сала басшыларының біліксіздігі мен мемлекет мүддесіне немқұрайлы қарауының салдарынан Қорда осындай жағдай орын алып отыр. Бұл жағдайда патриотизм туралы сөз қозғаудың өзі артық. Сондықтан шенеуніктер адал болуға тиіс деген талап жалпы мемлекеттік ауқымдағы өзекті міндет болып қала береді.

Шектен шыққан алаяқтар ұлттық қауіпсіздігімізге шындап қатер төндіруге айналды. Медициналық сақтандыру қорында қомақты қаржы қолды болса, сол уақытта «Жедел жәрдем» қызметкерлері мен фельдшерлер алаяқтардың арбауымен наразылық акциясына шығады, әлеуметтік талаптар қояды.

ЕЛІМІЗ АУҚЫМДЫ САЯСИ ЖАҢҒЫРУДЫҢ

Біздің азаматтарымыз алаяқтардың құрбаны болып жатыр. Көптеген адам адал еңбекпен тапқан табысынан айырылуда. Алдауға сеніп, қылмыстық қаржы операцияларының қақпанына түсіп жатыр. Әлемде иммиграциялық алаяқтық та қатты ұшығып тұр. Еуропа мен АҚШ-та не болып жатқанын баршаңыз көріп-біліп отырсыздар. Бұл мәселе біздің еліміз үшін де өзекті. Себебі уақыт өткен сайын Қазақстан шетелдіктердің жұмыс істеуіне және тұрақтап қалуына қолайлы елге айналып келеді. Құқық қорғау органдары Қазақстан аумағында шетелдіктердің тұрақты тұруын заңдастыру үшін заңсыз құжат әперумен айналысқан алаяқтардың қылмысын әшкереледі.

Экономикалық немесе әлеуметтік саладағы алаяқтық қылмыстарға қарсы күресті күшейту қажет. Сондай-ақ ұсақ бұзақылардан, вандалдар мен ұрылардан бастап, ұйымдасқан қылмыстық топ мүшелеріне және қоғамның тыныштығын бұзғысы келетін арандатушыларға дейін, қысқасы, заң мен тәртіпті бұзғандардың бәрін батыл түрде жауапкершілікке тарту қажет. Бұл – өте өзекті әрі ең басты міндеттің бірі.

Цифрландыру үдерісі барлық жерде жаппай жүргізіледі. Сондықтан дербес деректерді заңнамалық тұрғыдан қорғауға, азаматтардың қаржылық және цифрлық сауатын арттыруға ерекше көңіл бөлу керек.

Тағы бір өзекті мәселе – халықаралық ахуал шиеленісіп тұрған заманда стратегиялық экономикалық серіктестерімізбен тиімді байланыс орнату. Біздің ұстанымымыз айқын: Қазақстан экономикалық интеграцияны қолдайды, осы үдеріске белсене атсалысады. Бірақ бұл ықпалдастық біздің мүдделіміз тұрғысынан қарағанда әділ болуы керек. Быыл Қазақстан Еуразия экономикалық одағына төрағалық етеді. Біз еуразиялық ықпалдастықтың тиімділігін арттыру үшін жасанды интеллекттің енгізу мәселесіне басымдық береміз. Саудадағы кедергілерді жою, негізгі протекционизмге қарсы күресу жұмыстары жалғаса береді. Мәселен, еліміздің ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеу саласы орынсыз қысымға ұшырап отырғанын қалыпты жағдай деуге болмайды. Еуразия экономикалық одағының құрамындағы мемлекеттердің субсидия берілетін өнімдері көбейіп кеткендіктен, отандық тағам өнеркәсібінің өкілдері өнім өндіруді азайтуға мәжбүр. Ал бұл – біз үшін азық-түлік қауіпсіздігінің мәселесі. Сондықтан интеграцияның әділ жүргізілуі қажет екенін айтып отырмын.

Үкімет ұлт мүддесін қорғау үшін барынша белсенді жұмыс істеуге тиіс. Тараптардың мүддесі әділ ескерілетін орта тұсты тауып, Қазақстанның ұстанымын дәйекті, кәсіби түрде қорғау қажет. Сонда ғана экономикамызды халықаралық нарықтағы бәсекеге барынша қабілетті ете аламыз.

Қымбатты жиынға қатысушылар!

Біз мүлде жаңа құбылыстардың пайда болғанына куә болып отырмыз. Өзіміз де, кейінгі ұрпақ та бұған бейімделуіне тура келеді. Басқаша айтсақ, бұрын мүмкін еместей немесе адам сенгісіз көрінетін нәрселер қазір

тыруға болады. Ал халықаралық шарттарға қол қойған соң одан бас тарталмайсыз. Айтылған сөз – атылған оқ!

Біз дипломатияны халықаралық қақтығыс пен дау-дамайға апаратын жол емес, мәмілеге, келісімге келудің еш баламасы жоқ, ең маңызды құралы деп білеміз. Кәсіби ұстаным мен шынайы ниет болса, кез келген қақтығыстың түйінін тарқатуға болады.

Мен Ибраһим келісімдеріне қосылу туралы шешім қабылдадым. Мұндай келісімдерді Президент Трамппен тарихтың астарын және қазіргі саяси ахуалды терең түсінуден туындаған дипломатиялық инновация деуге болады. Таяу Шығыста бейбітшілікті мықтап орнатуға арналған Ибраһим келісімдеріне қосылу жөніндегі шешімінің дұрыс екеніне сенімді және оны жүзеге асыруға бар күшін салады. Бұл келісімнің түпкі мәнін түсіну үшін оның атауына назар аударуымыз керек. Авраам, яғни Ибраһим дін тарихында иудаизм, христиан және ислам діндеріне ортақ пайғамбар болып есептеледі.

Еліміз бүкіл адамзатты біріктіретін құндылықтарға арқа сүйеуге тиіс. Біз түрлі халықтар мен дін өкілдері арасында татулық болғанын қалаймыз. Сол себепті, осы келісімге қосылғанымыздың мән-мағынасы ерекше, бұл шешім еліміздің халықаралық беделіне оң серпін береді.

Қазақстан – жауапкершілігі жоғары «орта держава» және жер көлемі бойынша ислам әлеміндегі аса ірі мемлекет. Біз баршаға түсінікті, яғни ақылға қонымды және әділ саясатты жактаймыз, осы ұстанымды әрдайым сақтаймыз. Сыртқы саясаттағы іс-әрекетіміздің бәрі бір ғана мақсатты көздейді. Ең бастысы, Қазақстанның жерінің тұтастығын, қауіпсіздігі мен егемендігін қамтамасыз етуіміз керек. Қазақ мемлекетінің басшысы ретінде

өзгеріске ұшырайды. Саясат пен экономикадан бастап, климат пен технологияға дейін, бәрі өзгереді. Мұндай жағдайда біз де батыл әрі тосын инновациялық шешім қабылдай білуіміз, еш нәрседен қорықпауымыз керек. Мен Үкімет мүшелеріне «Егер әлдекімнен немесе әлденеден қорықсаңыздар, маған қызметтік хат жазыңыздар. Егер сіздер қабылдаған шешімнің, иә болмаса ұсыныстың пайдасы болатынын байқасаң, оң резолюция қоямын. Бүкіл жауапкершілікті өзіме аламын» деп ескерттім. Осы үндеуді, ең алдымен, мемлекеттік қызметшілерге, кәсіпкерлер мен ғалымдарға қарата айтып отырмын. Үлкен әрі түбегейлі өзгерістер уақыты келе жатыр, тіпті басталып кетті деуге болады. Еліміз жаңа тарихи әлемнен лайықты орнын иеленуі қажет.

Қымбатты достар!

Быыл Қазақстанның келешегіне тікелей ықпал ететін аса маңызды жыл болады. Мен мұны жақында «Turkistan» газетіне берген сұхбатымда атап өттім. Еліміз ауқымды саяси жаңғырудың жаңа кезеңіне қадам басқалы тұр. Алдағы парламенттік реформа осы өзгерістердің өзегі болатыны анық.

Жолдауымда бір палаталы Парламент құру туралы бастама көтергенімді білесіздер. Бұл аса маңызды мәселе қоғамда кеңінен талқыланды. Мен былтыр 8 қазанда Парламенттік реформа жөніндегі жұмыс тобын құру туралы өкімге қол қойдым. Оның құрамына белгілі заңгерлер, сарапшылар, саяси партиялар мен қоғамдық ұйымдардың өкілдері кірді. Елдік іске бейжай қарамайтын басқа да азаматтарымыздың бұл талқылауға қатысуы өте маңызды. Сондықтан e-Otinish платформасы мен Egov порталында «Парламенттік реформа» деген арнайы бөлім ашылды. Азаматтарымыз осы мәселеге қатысты өздерінің ой-пікірін білдіріп, ұсыныстарын жолдады. Жұмыс тобы келіп түскен ұсыныстарды жинақтап, зерделеп, парламенттік реформаны барлық жағынан қарастырды, өте маңызды жұмыс атқарды. Бұл бағыттағы шаруаның бәрін өзім тікелей бақылауда ұстадым. Былтыр қазан айының ортасында Жұмыс тобының алғашқы отырысын өткіздім. Желтоқсанның 2-сі және 29-ы күндері тағы екі жиын болды. Жаңа жылдан бері Жұмыс тобының мүшелері 3 рет бас қосты. Соңғы отырыс күні кеше ғана Құрылтай қарсаңында өтті.

Бір сөзбен, конституциялық реформа туралы қызу талқылаулар жарты жылға жуық уақыт бойы жүріп жатыр. Бір палаталы Парламентке көшу туралы бастаманы халық қолдап отыр десек, ешқандай кате болмас. Қоғамдық пікірді білу үшін тұрақты түрде жүргізілген сауалнамалар және жұмыс тобының қорытындысы да осы пайымға келіп тоғысады. Депутаттар мен партия фракцияларының жетекшілері жақында аймақтарды аралап, сайлаушылармен кездесіп қайтты. Олар халықтың осы бастамадан хабардар екенін және реформаны қолдап отырғанын айтуда. Бұл жерде қандай да бір пікір қайшылығы жоқ.

Жалпы бағыт-бағдарымыз – айқын. Алдағы өзгерістерге қатысты ортақ мәміле бар. Жұмыс тобы барлығын жан-жақты сараптай отырып, нақты пайымдары мен ұсыныстарын ортаға салды. Негізгі пікірталас «Жаңа Парламент қандай болады, неше депутаттан тұрады? Құрылымы қандай болады және қалай жұмыс істейді?» деген сауалдар жөнінде өрбіді. Бұл терең зерделеп, жан-жақты сараптап, өлшеп, байыппен түпкілікті шешім қабылдайтын аса маңызды, тіпті шешуші мәселе болды дер едім.

Қазір мен Ұлттық құрылтайдың төрінен сіздерге Жұмыс тобында талқыланған негізгі ұсыныстарды таныстырғым келеді. Ең алдымен, болашақ Парламенттің атауы бойынша пікірімді айтамын. Қысқаша айтқанда, Құрылтай деген атауды беру керек деп сенемін. Құрылтайдың тарихи аясы да,

мағынасы да халқымызға түсінікті, жақын. Құрылтай отырыстарын жаңғырту бастамасын мен өзім 2022 жылы көтердім. Бұл баяндаманың басында Құрылтай жұмысының тиімділігі мен пайдасына ден қойдым. Жалпы, еліміздің саяси жүйесінде Құрылтай атауын аса маңызды мемлекеттік институттың символы ретінде сақтап қалуымыз керек деп ойлаймын.

Ал депутаттар санына келсек, бұл мәселе де қызу пікірталас туғызды. Ең көп пікір қайшылығы осы мәселеге қатысты болды. Бірінші тарап еліміздегі халық санына қарай пропорционалды уәкілдік идеясын ұсынды. Екінші тарап депутат санын 500-ге дейін арттыру қажет деді. Біздің негізгі мақсатымыз – шын мәнінде тиімді әрі кәсіби Парламент құру. Жаңа заң шығарушы орган елдегі ауқымды өзгерістерге заңнамалық тұрғыда барынша қолдау көрсетуге тиіс. Әлемдегі озық тәжірибелерге қарасақ, бұл үшін депутат санын көбейтудің еш қажеті жоқ. Сондықтан, мәселе – санда емес, сапада! Ең бастысы, Парламентте нағыз отаныш азаматтар – білікті мамандар отыруға тиіс!

Жұмыс тобы азаматтардың ұсыныстарын мұқият зерделеп, қызу талқылады. Ақыр соңында Парламенттің мандат саны 145 болуы керек деген байламға келді. Жаңа Парламентте Төрағаның үш орынбасары болуы мүмкін. Ал комитет саны 8-ден аспауы керек.

Ұсыныстардың екінші бөлігі Парламенттің негізгі мемлекеттік органдардың құрамын жасақтау ісіндегі құзыреті туралы болды. Қазіргі Конституцияға сәйкес Конституциялық соттың, Жоғары аудиторлық палатаның және Орталық сайлау комиссиясының құрамын жасақтау құзыреті Мәжіліс, Сенат және Президент арасында теңдей бөлінген. Енді осы маңызды мемлекеттік құрылымдардың барлық мүшесі Парламенттің келісімімен ғана тағайындалуы қажет деген ұсыныс айтылды. Бұған қоса, Президенттің ұсынысы бойынша Жоғарғы соттың барлық судьяларын сайлау құзыретін жоғары өкілді орган депутаттарына беру ұсынылды. Бұл – білік тармақтары арасындағы теже-мелік тепе-теңдік жүйесін нығайту және ұлттық парламентаризмді дамыту жолындағы маңызды қадам.

Ұсыныстардың үшінші бөлігі жаңа Парламентті жасақтау тәртібі туралы болды. Депутаттар енді пропорционалды жүйе қағидатымен сайланады. Мұндай тәсіл саяси партиялардың институционалдық рөлін күшейтеді. Сондай-ақ олардың қоғам алдындағы жауапкершілігін арттырады. Кейбір партиялар Парламентпен қатар барлық деңгейдегі мәслихаттарды пропорционалды жүйемен жасақтауды ұсынғанын білемін. Бірақ аймақтарда мажоритарлық жүйені сақтап қалу керек деп ойлаймын. Еліміздің өңірлерінде жергілікті азаматтардың дауыстары, пікірлері жақсы естілуі қажет. Бұл – мен үшін айқын ұстаным.

Талқылау кезінде маған Парламенттегі Президент квотасын қалдыру керек деген ұсыныс айтылды. Бірақ мен жаңа Парламент ешкімнің қамқорлығына, қадағалауына мұқтаж емес екеніне сенімдімін. Депутаттардың ішінде арнайы тағайындалған «таңдаулы тұлғалар» болмауы керек. Олар бәріне бірдей, ортақ тәртіппен сайлануға тиіс. Соған сәйкес Қазақстан халқы Ассамблеясының арнайы квотасы да алынып тасталады. Осы ұстаныммен жастарға, әйелдер мен ерекше қажеттілігі бар азаматтарға арналған квотаны қоса алып тастауды ұсынғандар болды. Бірақ бұл мүлде басқа мәселе. Бұл квота – әлеуметтік әділдік қағидатының айқын көрінісі, сондай-ақ еліміздегі барлық қоғамдық-саяси өкілдерді ескеретін маңызды талап. Сол себепті, осы квоталарды өзгеріссіз сақтап қалуды ұсынамын.

Бұған қоса, партиялардың Парламентке өту межесін қазіргі бес

пайыздан жеті пайызға қайтару қажет деген пікір айтылды. Бұл ереже кезінде Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің бастамасымен қабылданған болатын. Бес жыл бұрын енгізілген осындай өзгерістер сайлау заңнамасын жақсартуға едәуір септігін тигізді. Межені төмендету арқылы Парламенттегі ірі саяси күштердің үстемдігін азайтып, партиялар арасындағы бәсекені күшейтуді мақсат тұтқан едік. Бүгінгі таңда осы норманың тиімділігіне көзіміз жетті. Ел тарихында алғаш рет Мәжіліске алты партияның өтуі – соның айқын дәлелі. Сондықтан мен бес пайыздық межені қалдырған жөн деп санаймын.

Ұсыныстардың төртінші бөлігі заң шығарушы органның жұмыс тәртібі мен рәсімдеріне қатысты болды. Жаңа Парламентте депутаттарды бес жылға сайлау көзделіп отыр. Заң қабылдаудың үш кезеңнен тұратын процедурасы ұсынылады. Депутаттар бірінші кезеңде заң жобасын жалпы мақұлдайды. Одан кейін өзгерістерді мақұлдайды, соңында заңды қабылдайды. Осылайша, біз Парламент қызметін түбегейлі қайта құру арқылы осыған дейін жүзеге асырылған саяси реформаларды одан әрі жалғастырамыз. Мемлекеттің институционалдық тұғырын нығайтып, «Қушті Президент – ықпалды Парламент – есеп беретін Үкімет» қағидатына сәйкес орнықты саяси жүйе қалыптастырамыз. Басты мақсатымыз да – осы. Билік институттарының жаңа құрылымы баршаға бірдей мүмкіндік беретін әділетті қоғам құрудың мызғымас негізі болмақ.

Түптеп келгенде, біз бір қоғам болып қолға алған Парламенттік реформа еліміздің әлеуетін арттыратын болады. Сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің қарқынын күшейтіп, сапасын жақсарту түседі. Мен Мемлекет басшысы ретінде бұған кәміл сенемін.

Мен реформалар қоғамның қажеттілігі мен мемлекеттің даму жоспарына сәйкес үздіксіз жалғаса беретін үдеріс екенін бұған дейін бірнеше рет айттым. Өзгеріс жасау мәселесі әбден пісіп-жетілгенін Жұмыс тобы аясында өткен талқылаулардың қорытындысынан анық байқауға болады. Біз заңгерлер мен сарапшылардан, қоғам белсенділерінен парламенттік реформаға қатысты бес жүзден астам ұсыныс алдық. Еліміздің жалпы конституциялық құрылымына қатысты ұсыныстар саны бұдан үш еседей көп болды. Оның ішінде Жұмыс тобының құзыретіне кірмесе де, нақты негіздемесі бар, мұқият қарастыруды қажет ететін мәселелер де болды. Мысалы, қоғамды өңірлер мен этномәдени бірлестіктер өкілдерінің мемлекеттік билік жүйесінде болуына қатысты жайттар алаңдатады. Бұл жайында депутат бүгін Пономарев баяндады. Мұның елеусіз қалдыруға болмайтын, маңызды мәселе екені сөзсіз. Сондықтан оған мемлекет мүддесін ескере отырып, зор жауапкершілікпен қарау қажет. Жоспарланған өзгерістің бәрі үйлесімді болып, бірін-бірі толықтырып отыруы керек, ешқашан өзара қайшылыққа әкеп соқтырмауға тиіс.

Қазақстандағы бірлік пен келісімнің бірегей үлгісі конституциялық қағидаттарға негізделген. Елімізде билік пен қоғам арасындағы қарым-қатынастың қалыптасқан дәстүрі бар. Менің мызғымас ұстанымым – осы құндылықтарды сақтап қана қоймай, нығайта түсу қажет.

Реформалардың жаңа кезеңінде қоғам дамуының барлық мәселесіне қатысты тұрақты жалпыұлттық диалог жүргізу үшін ауқымды платформа немесе биік мінбер қажет. Халқымыздың ынтымақ-бірлігін нығайтуға ықпал ететін негізгі қоғамдық-саяси бірлестіктер мен құрылымдар осы платформаға келіп тоғысуға тиіс. Бұл ретте, Қазақстан халқы Ассамблеясы мен Ұлттық құрылтайдың тарихи мән-маңызы зор әрі айрықша жауапты миссиялары табысты аяқталды деп санауға болады. Енді жаңа институт ретінде Қазақстанның Халық Кеңесін құруды ұсынамын. Ассамблея мен Ұлттық құрылтайдың қазақ мемлекеттілігін және Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігін дәйекті түрде нығайту сияқты міндеттерін осы жаңа органға жүктей отырып, стратегиялық сабақтастықты сақтап қалу өте маңызды деп санаймын. Сонымен бірге, Халық Кеңесі басқа елдердегі консультативті құрылымдардың оң тәжірибелерін ескере отырып құрылатын жаңа мемлекеттік орган болмақ. Оның құрамына барлық этностың, түрлі санаттағы азаматтардың және аймақтардың өкілдері кіреді.

Қазақстанның Халық Кеңесі мемлекетіміздің жоғары консультативтік органы мәртебесіне ие болады. Кеңесті 126 адамнан жасақтап, оған этномәдени орталықтардың 42 өкілін, ірі қоғамдық бірлестіктердің 42 өкілін және мәслихаттар мен аймақтардағы қоғамдық кеңестердің 42 өкілін қосу ұсынылды. Халық Кеңесінің барлық мүшесін Президент тағайындайды. Ал төрағасын оның мүшелері сайлайды. Кеңес төрағасының қоғамдық негізде жұмыс істеп, ротация арқылы тағайындалатын екі орынбасары, сондай-ақ хатшылық меңгерушісі болады.

Халық Кеңесіне заң шығаруға бастамашылық ету құқығы берілуіне. Бұл қадам оның мәртебесін айтарлықтай арттыратыны сөзсіз. Жылына

қалыпты жағдайға айналу. Халықаралық құқық көз алдымызда қаліп-қасиетінен айрылып жатыр. Дүние жүзінде сенім дағдарысы күшейе түсті. Әлемде әскери шығындар рекордтық деңгейге, яғни үш триллион долларға жетті. 2035 жылға қарай бұл көрсеткіш тағы еселеп өсуі мүмкін.

Күн өткен сайын өрши түскен милитаризация халықаралық қоғамның әлемде әділ тәртіп құруға бағытталған күш-жігерін жоққа шығарып жатыр. Осындай күрделі жағдайда сыртқы саясаттың мән-маңызы арта түседі. Ол барынша теңгерімді болып, мемлекеттің стратегиялық мүддесін қорғауға және ілгерілетуге бағытталуы керек.

Жалпы, дипломатияда бұрыс шешімнің салдары өте ауыр болады. Мемлекеттің ұзақ мерзімге арналған мүдделерінен орын толмас нұқсан келуі ықтимал. Бізге бұл жағдай жақсы таныс. Экономика саласында бір жоспарды немесе тұжырымдаманы басқа бір бағдарламалық құжатпен алмас-

мен үшін Тәуелсіздік – бәрінен қымбат! Бұл – мерейтой кезіндегі ұран емес, қазіргі дүрбелеңге толы заманда ұлттық стратегиямыздың негізгі қағидасы. Мен «Тәуелсіздік дегеніміз – ең алдымен, жалпыұлттық бірлік пен келісім» екенін үнемі айтып жүрмін. Біз ел бірлігін сақтап, өсіп-өркендеген, абырой-беделі жоғары әрі қуатты мемлекет құруды басты міндетіміз деп санауымыз қажет. Осы мақсатқа стратегиялық тұрғыдан қарап, парасатты, дана халық екенімізді көрсетуіміз керек.

Бұрын да айтқам, қазір де атап өткім келеді: біз «тарихи жаракат алған» ұлт психологиясынан біржолға арылуымыз керек. Басқа түскен қайғы-қасіреттің бәрін өзге халықтардан көру, ұлттымыздың маңдайына жазылған ащы тағдыр туралы бітпейтін пікірталастар жүргізу – кешегі күнмен өмір сүру деген сөз.

Бүкіл әлем өзгеріп жатыр, бізге де өзгертін уақыт келді. Біз – болашағы жарқын, жолы ашық жас мемлекеттіміз. Сондықтан уақыт көшінін қалмай, тек алға қарай жүруіміз керек.

Әлем барлық салада бірдей үлкен

ЖАҢА КЕЗЕҢІНЕ ҚАДАМ БАСҚАЛЫ ТҰР

кемінде бір рет шақырылатын сессия Халық Кеңесінің жоғары органы рөлін атқарады. Қазақстан халқы Ассамблеясының этносаралық және конфессияаралық келісім мәселелеріне қатысты негізгі қызметі Кеңеске беріледі. Ішкі саясатты жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеу жаңа органның негізгі міндетінің бірі болмақ. Бұл мекеме мемлекеттік идеологияға қатысты мәселелерді, сондай-ақ Конституцияның және еліміздегі өзге де аса маңызды құжаттардың ережелерін түсіндіріп, насихаттаужұмысыменайналысады. Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының съезін, мемлекеттік маңызы бар басқа да гуманитарлық форумдарды өткізу де Кеңестің құзыретіне кіреді. Халық Кеңесінің мәртебесі мен оны құру тәртібі Конституцияның арнайы бөлімімен және конституциялық заңмен реттеледі.

Касіби заңгерлер Ата занның мәтініне қатысты пікірлерін білдірді. Олар Конституциямыздың кейбір тұстарын нақтылай түсу қажеттігіне назар аударды. Атап айтқанда, Мемлекет басшысын сайлау мәселесі бойынша маңызды ұсыныс бар. Қазіргі Ата заңға сәйкес Президент өз міндетін атқара алмайтындай оқыс жағдай туындаса, оның өкілеттігі қалған мерзімге Сенат төрағасына беріледі. Сенат төрағасының мемлекетті басқаруға мүмкіндігі болмаса, Президент өкілеттігі белгіленген тәртіпке сәйкес тиісті лауазым иелеріне өтеді. Бұл ретте, мәселенің бәрі «қалған мерзімге» деген сөзге келіп тіреледі, осы мәселені ерекше атап өткен жөн. Басқаша айтсақ, «қалған мерзім» 6 айға да, 6 жылға да созылуы мүмкін. Сондықтан Мемлекет басшысы мерзімініен бұрын қызметтен кетсе, екі айдың ішінде кезектен тыс Президент сайлауы өтеді деген норма негізгі заңда нақты белгіленуі қажет. Бұл қадам халықаралықоықтәжірибеге сай келеді.

Еліміздің кез келген басшысы билікке сайлау арқылы, яғни заңды түрде келуі керек. Бұл – мен үшін мызғымас ұстаным. Осы норма кейінгі мемлекет басшылары үшін де еш өзгермейтін қағида болуға тиіс! Сонымен қатар Конституциямыздың мәтінінде жекелеген қателер бары анықталды. Кезінде терминологиялық, стильдік кемшіліктерге жол берілген. Конституциялық реформа аясында осы олқылықты да түзеуіміз керек. Бұл жұмысқа заңгерлермен қатар, білікті тіл мамандары шақырылады. Тағы бір маңызды мәселе. Біз Ата занның Преамбуласын ұлттық құндылықтарымызды айшықтап, қанша заман өтсе де, өзекті болып қала беретіндей етіп қайта жазуымыз керек. Онда қазақ жеріндегі өркениет пен мемлекеттіліктің тарихы терең екені нақты көрініс табуға тиіс. Сол арқылы біз Қазақстанның Ұлы даладағы ұлы мемлекеттердің мұрагері екенін паш етуіміз керек.

Бұдан бөлек, Конституциямызға «Біз біріміз Әділетті Қазақстанды ең жоғары мақсат ретінде көздейміз және оған жетеміз» деген қағидатты енгізуіміз керек. Негізгі заңға, соның ішінде, Преамбуланың жаңа мәтініне құқықтық мемлекет құруға, сондай-ақ табиғатты аялауға және қоршаған ортаны қорғауға қатысты қағидаттарды енгізу керек деп санаймын. Мемлекет құрылысына қатысты осы қағидаттың бәрі – ешқашан ескірмейтін, әрдайым өзекті болып қала беретін және қайта қарауға жатпайтын мызғымас қағидаттар. Біз Ата заңда еліміздің зайырлы мемлекет екенін әйгілейтін нормаларды сақтап, күшейте түсуіміз қажет. Конституциямыз заман талабына сай болуы керек.

XXI ғасырда цифрландыру үдерісі өте жылдам жүріп жатыр, тұрақты және аса қарқынды сипатқа ие болды. Жоғары технология адамның күнделікті өміріне, құқықтары мен бостандықтарына тікелей әсерін тигізе бастады. Болашақта бұл үрдіс үздіксіз жалғаса беретіні анық. Сондықтан еліміздегі цифрландыру үдерісінің институционалдық-құқықтық негізі Ата заңда міндетті түрде аталып өтуі қажет. Конституцияда азаматтардың дербес цифрлық деректері заңмен қорғалатыны нақты айтылуы керек деп санаймын.

Мен әзірге келіп түскен ұсыныстардың негізгі тұстарына тоқталып өттім. Осылайша, конституциялық реформаның жалпы сұлбасы шығып келеді. Жарты жыл бойы өткізілген пікірталастар мен талқылаулар кезінде алдағы реформаға қатысты басты ұстанымдар айқындалды. Бұл ұстанымдар бір-бірімен өзара тығыз байланысты. Тиісті байланыс арналары арқылы халықтан келіп түскен идеялар мұқият сараланды. Ойға қонымды бастамалар барынша ескерілді. Халықтың қолдауына ие болса, Қазақстанныңмемлекеттікқұрылысының жаңа кезеңі басталады.

Құрметті Құрылтай мүшелері! Сіздердің әрқайсыңыз ауқымды реформаларды жүзеге асыруға белсене атсалысып жүрісіздер. Ел-

дегі өзгерістердің логикасын жақсы түсінесіздер. Саяси жаңғырудың басты мақсаты – Қазақстанның әлеуетін арттыру және мемлекеттілігіміздің қазіргі заманғы сын-қатерлерге дайындығын күшейту. Үстірт өзгерістер жасау маңызды емес. Мемлекеттік институттардың түпкі мәнін өзгерту және олардың өзара байланысын жақсарту маңызды.

2022 жылғы конституциялық реформалардың нәтижесінде біз саяси жүйені теңгерімді етуге және мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға арналған шаралар қабылдандық. Заң үстемдігін нығайтып, құқықтық мәдениетті орнықтыру үшін Конституциялық сот құрылды. Жаңа Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі қабылданған соң сот үкімдері азаматтар мен кәсіпкерлердің пайдасына көбірек шешіле бастады. Олардың өз заңды мүдделерін табысты қорғауына жол ашылды. Кассациялық соттардың құрылуы және Адам құқығы жөніндегі уәкілдің конституциялық мәртебеге ие болуы азаматтардың құқықтарын қорғау жүйесін нығайту жолындағы маңызды қадам болды.

Біз сайлау жүйесін және өкілді органдарды жасақтау тәртібін жетілдіріп, олардың саяси ықпалы мен құзыреттері едәуір күшейтілді. Жаңа сайлау моделі Парламентке және мәслихаттарға түрлі идеологиялық көзқарастағы адамдарға және саяси партиялар өкілдеріне жол ашып берді. Ауыл әкімдерін сайлау жүйесі енгізілгеннен кейін атқарушы билік тармағы жаппай жаңарды. Мемлекет басшысының туыстарына басқару жүйесіндегі жоғары әрі негізгі лауазымдарды иеленуге тыйым салынуы аса маңызды конституциялық жаңалық болды. Осылайша жан-жақты өзгерістер сот, заң шығару, атқару сияқты билік тармақтарының бәрін қамтыды. Бұл өзгерістер орталық деңгейде де, өңірлік деңгейде де болды. Бұдан бөлек, жоғарғы билік деңгейінде, яғни Президенттік институтта да елеулі өзгерістер жасалды.

Жүзеге асырылған және жоспарланып отырған өзгерістер асығыс қабылданған немесе белгілі бір жағдайға байланысты туындаған шешімдер емес. Мен бұл реформаның бәрін мемлекет мүддесінің сөзсіз басымдықтары мен халықтың игілігі тұрғысынан мұқият ойластырдым. Сондықтан бастамалардың бәрі елді жан-жақты жаңғыртудың ұзақ мерзімге арналған біртұтас стратегиясына тоғысып отыр. Оң әрі тұрақты нәтижеге жету үшін эволюциялық жолмен жүру, кезең-кезеңімен әрекет жасау, сондай-ақ қоғамды жаңа саяси және экономикалық ахуалға бейімдеу қажет екеніне сенімдімін. «Әр нәрсенің өз уақыты бар» деп халқымыз бекер айтпаған.

Ұлттық құрылтайдың бүгінгі қорытынды отырысында да осындай сәт туып тұр деп санаймын. Сол себепті жаңадан маңызды ұсыныс айтқым келеді. Мен ұсынамын жаңашылдықты біз бірнеше жыл бойы мұқият қалыптастырып келе жатқан саяси құрылымның үйлесімді түйіні деуге болады. Өңгіме Қазақстан Республикасының Вице-президенті институтын құру, тиісінше оны Конституцияда бекіту туралы болып отыр. Вице-президентті Мемлекет басшысы Парламент депутаттарының көпшілігінің келісімін ала отырып тағайындайды. Оның құзырет аясын Мемлекет басшысы өзі белгілейді.

Вице-президент Президенттің тапсырмасы бойынша:

- Халықаралық форумдарда және шет мемлекеттер делегацияларымен өткізілетін келіссөздерде Қазақстан Республикасының атынан өкілдік етеді;

- Парламентте Президенттің атынан өкілдік етеді;

- Еліміздің және шетелдердің қоғамдық-саяси, ғылыми және мәдени-ағартушылық ұйымдарымен қарым-қатынас орнатады;

- Президенттің басқа да тапсырмаларын орындайды.

Вице-президенттің қызметтік міндеттеріне қатысты осы негізгі ережелерді де Конституция мәтінінде көрсеткен жөн болар еді.

Қазіргі Парламенттің қызметін қамтамасыз етіп отырған аппарат-тық құрылымның бір бөлігі және Мемлекеттік кеңесші лауазымы қысқартылады. Президент Әкімшілігінің міндеттері мен құрылымы іс жүзіндегі қажеттілікке сәйкес реформаланады. Сіздер Вице-президент лауазымы бірқатар мемлекетте бар екенін білетін шығарсыздар. Біздің жағдайымызда бұл лауазымды енгізу мемлекетті басқару процесін тұрақтандырады. Сондай-ақ билік иерархиясын бір-жола айқындап береді. Осы конституциялық жаңашылдық Президент билігі институтының өзі әлсірейді дегенді білдірмейтінін атап өткім келеді. Керісінше, Президент лауазымы мемлекеттік жүйедегі басты лауазым болып қала береді. Қазақстанның Президенттік республика ретінде табысты дами беретініне сенімдімін. Өзінің тиімділігін көрсеткен осы саяси жүйеден бас тартуға болмайды. Халықаралық тәжірибе дәл осы таңдаудың дұрыс екенін айқын көрсетіп отыр. Мен ұсынған мемлекеттік билік реформалары, атап айтқанда, бір палаталы Парламент – Құрылтайға қошу, Халық Кеңесін құру, Вице-президент лауазымын енгізу еліміздің дамуына зор серпін береді, оның әлеуетін арттыра түседі деп сенемін.

2022 жылғы жүйелі өзгерістермен қатар алып қарағанда, алдымызда тұрған реформаларды жүзеге асыру – 1995 жылы осыдан отыз жылдан астам уақыт бұрын бекітілген үлгіден мүлде жаңа конституциялық үлгіге көшу деген сөз. Осы бастамалар жалпыхалықтық референдумда азаматтарымыз тарапынан қолдау тапқан жағдайда Қазақстанның мемлекеттілігі, еліміздің саяси жүйесі түбегейлі жаңғырып, еліміз жаңа тұрақтылық дең-

қабылдадым. Арнайы Жарлыққа ертең қол қоямын. Комиссия құрамына 100-ден астам азамат кіреді. Оның ішінде Ұлттық құрылтай мүшелері, белгілі заңгерлер, акпарат құралдары басшылары, аймақтық мәслихат төрағалары мен қоғамдық кеңес өкілдері және басқа да білікті мамандар болады. Бұл жұмысқа Конституциялық соттың төрағасы жетекшілік етеді. Комиссия барлық ұсынысты сараптап, қорытып, нақты өзгерістердің жобасын әзірлейді. Содан соң жалпыхалықтық референдум өтетін уақытты белгілейміз.

Әлемдегі ахуал тым шиеленісіп тұрғанына карамастан, біз елімізде күрделі әрі түбегейлі өзгерістерді жүзеге асырдық. 2022 жылғы конституциялық реформаға, одан кейін Атом электр станциясын салуға қатысты референдум кезінде халқымыздың басым көпшілігі мені қолдады. Мен әрбір шешімді елге қажеттігі тұрғысынан мұқият саралай отырып қабылдаймын. Азаматтардың әл-ауқатын жақсартуға бағытталған нақты жұмыспен айналысу мен үшін бәрінен маңызды. Халықтың қамы, ұлттың, мемлекеттің мүддесі – мен үшін баға жетпес құндылық. Алдағы уақытта да елімізді дамытып, Тәуелсіздігімізді нығайта түсу жолында бар күш-жігерімді салып еңбек ете беремін. Осы орайда, стратегиялық бағдарымды үнемі қолдап келе жатқан барша халыққа және осы залда отырған еліміздің лайықты азаматтарына шын жүректен ризашылығымды білдіремін және зор алғысымды айтамын.

Құрметті қауым!

Ұлттық құрылтай ел тарихында қалады. Біз аз ғана уақыт ішінде ауқымды жұмыс атқардық. Әділетті, Қуатты, Қауіпсіз әрі Таза Қазақстанның іргесін бірге қаладық. Сіздер еліміздің саяси-экономикалық, әлеуметтік және рухани болмысын өзгерту жолында зор еңбек еттіңіздер. Мемлекеттігімізді нығайтуға елеулі үлес қостыңыздар. Алдағы уақытта да біз бірге ел игілігіне қызмет ете береміз деп сенемін. Бізді әлі де көп жұмыс күтіп тұр.

Ұлт болашағын айқындайтын ең маңызды шаруалар енді басталды.

геііне көтерілмек. Осылайша, біз бір ел, бір халық болып, қазіргі алмағайып заманның сын-қатерлеріне төтеп береміз, оларды еңсереміз.

Жалпы, бастапқыда Парламенттік реформа аясында Ата занның 40-қа жуық бабын өзгерту жоспарланған еді. Алайда жұмыс барысында түзетулер саны әлдеқайда көп екені белгілі болды. 2022 жылғы реформада Ата заңның 33-бабы жаңарғанын білесіздер. Ал ендігі өзгерістер одан да ауқымды. Біз, шын мәнінде, жаңа Конституция қабылдаумен пара-пар қадам жасағалы тұрмыз.

СондықтанменКонституциялық комиссия құру туралы шешім

Сондықтан қиындықтан жалтарып немесе табысқа тоқмейілсіп отыруға қақымыз жоқ, уақытымыз да жоқ. Бірлігімізді бекемдеп, білек сыбанып, іске кірісуіміз керек. КелесіПарламентімізхалқымыздың ұлттық санасында өзіндік орны бар ұғым, атына заты сай Құрылтай сөзімен аталса, мұны жақсы ырымға балауға болады деп сенемін.

Бүгін мен Ұлттық құрылтайдың қызметіне белсене аталысып, реформалардың табысты жүзеге асырылуына елеулі үлес қосқан бір топ азаматты мемлекеттік наградамен марапаттау туралы шешім қабылдап, тиісті Жарлыққа қол қойдым.

МЕМЛЕКЕТТІК МАРАПАТ ИЕЛЕРІ

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2026 жылғы 17 қаңтардағы № 1155 Жарлығына сәйкес елдің әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық дамуына қосқан елеулі үлесі үшін наградталады:

I дәрежелі «Барыс» орденімен
Имандосов Самұрат Жұманұлы – еңбек ардагері, Қызылорда облысы.
Перуашев Азат Тұрлыбекұлы – «Ақ жол» Қазақстан демократиялық партиясы» ҚБ төрағасы, Астана қаласы.

II дәрежелі «Барыс» орденімен
Ақылбай Серік Байсейітұлы – «Қазақстан заңгерлер одағы» РҚБ төрағасы, Астана қаласы.
Күлекеев Жақсыбек Әбдірахметұлы – «Қолданбалы экономиканы зерттеу орталығы» ЖШС ғылыми жетекшісі, Астана қаласы.
Тұрлыханов Дәулет Болатұлы – Парламент Мәжілісінің депутаты.

III дәрежелі «Барыс» орденімен
Бектұрғанов Серік Шыңғысұлы – «Тобыл» әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациясы» АҚ басқарма төрағасының орынбасары, Қостанай облысы.
Досжан Сәуле Мағазбекқызы – жазушы, Алматы қаласы.
Жанбыршин Еділ Терекбайұлы – Парламент Мәжілісінің депутаты.
Сабильянов Нұртай Салихұлы – Парламент Мәжілісінің депутаты.
Умарова Айман Муратовна – адвокат, Алматы қаласы.
Ізбасов Максим Шафихұлы – Атырау облысы қоғамдық кеңесінің мүшесі.

«Парасат» орденімен
Ансат Сәби Әбдікадырұлы – еңбек ардагері, Қызылорда облысы.
Әбенов Мұрат Абдуламұтылы – Парламент Мәжілісінің депутаты.
Бикебаев Айдын Жолшыұлы – адвокат, Астана қаласы.
Кенжеқанұлы Рауан – «Халықаралық «Қазақ тілі» қоғамы» ҚБ президенті, Астана қаласы.

Көшербаев Айтбай Көшербайұлы – еңбек ардагері, Қызылорда облысы.
Құттықожаев Ибадулла Дүйсенбайұлы – Қызылорда қалалық мәслихатының депутаты.
Пономарёв Сергей Михайлович – Парламент Мәжілісінің депутаты.
Сайыров Ерлан Бияхметұлы – Парламент Мәжілісінің депутаты.
Сатыбалды Азамат – актер, Алматы қаласы.
Сахариянов Қанат Ақылбайұлы – «Media Holding «Atameken Business» ЖШС бас директоры, Астана қаласы.
Талаева Тәттігүл Жақсыбайқызы – «Тандем» телерадиокомпаниясы» ЖШС бас директоры, Ақтөбе облысы.
Тілеуімбетов Мұрат Жолкелдіұлы – Қызылорда облыстық мәслихатының төрағасы.
Фазылжан Анар Мұратқызы – «А.Байтұрсынов атындағы Тіл білімі институты» РМҚ директоры, Алматы қаласы.

«Ел бірлігі» орденімен
Дементьева Наталья Григорьевна – Парламент Мәжілісінің депутаты.

«Құрмет» орденімен
Арыстанбеков Қайырбек Төлендіұлы – «Экономикалық саясат институты» мекемесінің президенті, Астана қаласы.
Әміртаев Азаматхан Сайлауұлы – «Қазақстанның «Байтақ» жасылдар партиясы» ҚБ төрағасы, Астана қаласы.
Әскеров Эмин Халиұлы – «Green Tal» әлеуметтік шеберханасының басшысы, Астана қаласы.

Базарғай Жандос Нұртайұлы – «Amanat» партиясы Қызылорда облыстық филиалының төрағасы.
Борашов Раббим Байбозұлы – Маңғыстау облысы қоғамдық кеңесінің мүшесі.
Жәлімбетов Қайрат Тыныштықұлы – «Қосымша білім беру оқу-әдістемелік орталығы» КММ директоры, Қызылорда облысы.
Жожахметова Ләзат Таймырқызы – Қарағанды облыстық мәслихатының депутаты.
Майгелдинов Қазыбек Өмірзақұлы – «Қытай зерттеушілері қауымдастығы» ҚҚ төрағасы, Астана қаласы.

Сарыбай Серік Әбікенұлы – жазушы, Жетісу облысы.
Сәдуақасов Серік Тельманұлы – Павлодар облысы қоғамдық кеңесінің мүшесі.
Тау Сырымбек – кәсіпкер, Алматы қаласы.
Тұрсынқожаев Қайсар Болатбайұлы – білім мәселелері жөніндегі сарапшы, Алматы қаласы.
Шаталов Никита Сергеевич – Парламент Мәжілісінің депутаты.

«Ерен еңбегі үшін» медалімен
Матжани Нұрбек Сейілханұлы – журналист, Астана қаласы.
Сұлтанхан Мейірбек Бектұрсынұлы – «Хабар» телеарнасының редакторы, жүргізушісі, Қызылорда облысы;

«Шапағат» медалімен
Пак Елена Владимировна – «Ассамблея жастары» РҚБ Қызылорда облыстық филиалының төрағасы.
«Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері» құрметті атағымен
Бактиярұлы Мұрат – қоғам қайраткері, Қызылорда облысы.
Нұрмұхамедов Бөріхан Жолбарысұлы – саясаттанушы, Алматы қаласы.

ҰСЫНЫСТАРЫМ ҚОҒАМНЫҢ ҚОЛДАУЫНА ИЕ БОЛДЫ

Мұрат ӘБЕНОВ,
ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты:

Өзім Ұлттық құрылтайдың экономикалық реформа секциясына қатысып, бірқатар маңызды мәселені ортаға салдым. Соның бірі – банк саласының қызметін реттеу. Мерзімі өткен несиелері бар азаматтардың банк шоттарын бұғаттау тәжірибесін қайта қарауды ұсындым. Өйткені бұл адамның жұмыс істеуіне, әртүрлі төлем жасауына кедергі келтіреді. Бір сөзбен айтқанда, адам құқығын шектеумен бірдей. Мұны толығымен тоқтату немесе жартылай ғана бұғаттап, қаражаттың қалған бөлігін адам өзі пайдалана алатындай мүмкіндік жасалуы керек. Халықтың талап-тілегінен туған ұсынысыма сәйкес банк қызметіне қатысты шешім қабылданды. Қатаң шаралар жүзеге асырылатын, онлайн несие берілмейтін болды. Несие алғысы келген адам банкке өзі барып, тіркелуі керек.

Білім және медицина саласы бойынша да кейбір түйткілдің түйіні осы жиында тарқатылғандай. Мен бұған дейін құр қаңқасы ғана бар, бірақ құрал-жабдығы жоқ жеке мектептердегі білім сапасы туралы айтқан едім. Мұндай оқу ошақтары адамды жұмысқа қабылдарда көбіне еңбек шартын жасамайды. Уақытша алады, онда да айлық жалақысын дұрыс төлемейді, зейнетақы жарнасын аудармайды. Президент құрылтайда кейінгі кезде өзіне жекеменшік мектептерді қаржыландыру тетігіне қатысты азаматтардан келіп түсетін сауалдар жиілеп кеткенін айтты. Білім беру саласында мемлекеттік қаржыландырудың қолданыстағы тәртібі бұрмаланып отырғанын атап өтіп, оны шұғыл түрде түзету қажеттігін мәлімдеді. Осыған байланысты Үкіметке білім беру саласын мемлекеттік қаржыландыру механизмін жедел реформалауды міндеттеді.

Жұи сыңға ілігетін медициналық сақтандыру жүйесінің ашықтығы туралы мәселе де көтерілді. Мемлекет басшысы Әлеуметтік медициналық сақтандыру (МӘМС) қорындағы кешенді тексеріс нәтижесінде көптеген занбұзушылық деректері анықталғанын айтты. Үкіметтің аталған сақтандыру қорын Қаржы министрлігінің қарауына беру жөніндегі шешімін құптады.

Халықтың әлеуметтік хал-ахуалын арттыру бағытында берген ұсыныстарым қоғам тарапынан зор қолдауға ие болғанын айтқым келеді.

ЕҢБЕКШІЛ ЕЛДІҢ МЕРЕЙІ

Нұрымжан СОПБЕКОВ,
облыстық мәслихат депутаты:

Қызылорда қаласында өткен Ұлттық құрылтайдың бесінші отырысында ел өміріндегі маңызды оқиғалар көнінен қамтылды. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев төрт жылда құрылтай мүшелері ел дамуына ықпал ететін көптеген маңызды бастама көтеріп, айтылған ұсыныстар негізінде 26 заң қабылданғанын атап өтті.

Жиын барысында Президент бір палаталы Парламент туралы қолдап отырғанына көңіл бөліп, оны Құрылтай деп атауға

ұсыныс білдірді. Білуімізше, депутаттар енді пропорционалды жүйе қағидатымен сайланады. Мұндай тәсіл саяси партиялардың институционалдық ролін күшейтеді, сондай-ақ олардың қоғам алдындағы жауапкершілігін арттырады.

Құрылтай барысында цифрландыру мен жасанды интеллект, экономика, энергетика, өнер мен мәдениет және өзге де салаларды дамыту мәселелеріне көңіл бөлінді.

Атап өтерлігі, Президент сөз басында Қызылорда облысының даму қарқынына жоғары бағасын беріп, бұл өңір нағыз еңбек адамдарының мекені деп жерлестеріміздің мерейін өсірді. Былтыр аймақтың жалпы ішкі өнімі 6,5 пайызға өсіп, 3 жылда облысқа 2 трлн теңгеге жуық инвестиция тартылды, 27 инвестициялық жоба жүзеге асырылды. Кейінгі 3 жылда аймақта 34 білім беру, 45 мәдениет және спорт нысаны салынған. Бұған қоса, 40 медицина нысаны ашылды.

– Менің тапсырмаммен Қызылордада 300 орынға арналған көпбейінді аурухана құрылысы басталды. Көп ұзамай 500 орындық емхана және 200 орындық перзентхана салынады. Бір сөзбен айтқанда, Қызылорда облысы барлық салада қарқынды дамуда. Облыстың жағдайы жалпы жақсы деп күмәнсіз айтуға болады. Бұл – әкім Нұрлыбек Нәлібаевтың белсенді, табанды жұмысының нәтижесі, – деді Мемлекет басшысы.

Президент жергілікті халықтың еңбекқорлығы мен ұйымшылдығын айта келіп, Сыр елі жұртшылығының бойынан туған жерге деген сүйіспеншілікті, қамқорлық пен жанашырлықты, нағыз отаншылдықты көретініне үлкен ықылас танытты. Облыс орталығымен қатар, әр ауылдың тазалығы көз тартады.

Сондай-ақ Президент Кіші Арал суының көлемін айтарлықтай көбейтуге мүмкіндік болатынына тоқталды. Қазір Қоқарал бөгетін биіктеу шаралары қолға алынып жатыр. Жоба осы жылдың соңында басталады.

ТАРИХИ БЕТБҰРЫС АЙҚЫНДАЛҒАН ЖИЫН

Самұрат ИМАНДОСОВ,
Қызылорда облысының құрметті азаматы:

Қызылордада Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың төрағалығымен өткен V Ұлттық құрылтайда келеді мәселелер, байыпты бастамалар сөз болды. Алдымен «Алаштың анасы» атанған қасиетті Сыр өңірінің дамуын жоғары бағалаған Президент облыс әкімінің атқарған жұмысына оң баға берді. Бұл біздің аймаққа деген үлкен ықылас, шын құрмет десек, артық айтпаспыз.

Иә, Сырда өткен құрылтайда ел тағдырына тікелей қатысты ой айтылып, тарихи бетбұрыстар айқындалды. Президент сөз еткендей, бұл басқосу Қазақстандағы ауқымды реформалардың негізгі қозғаушы күші болғандай. Енді ел сенімін нығайтатын көптеген жақсы ұсыныстардың нақты қолға алынатыны анық. Әрі мемлекет басқарудағы халық үнін есту, ұлт санасын жаңғыртуға деген нық қаламдар тоқтамайды. Парламент қызметін түбегейлі қайта құру идеясы, оның күзіндетін кеңейту, Халық кеңесі институты, вице-президенттік құрылым мен цифрландыру туралы Мемлекет басшысының пайымдары құптарлық.

Куантатыны – Арал мен ондағы экологиялық ахуалдың Президент назарында тұрғаны. Қазіргі су деңгейін ұстап тұрған Қоқарал бөгетін қайта биіктету, Халықаралық су ұйымын құру мәселесі, су саясатында көрші мемлекеттермен дипломатиялық мәмілеге келу жайлы осы келеді жиында кеңінен айтылды.

Сондай-ақ Қасым-Жомарт Кемелұлы Сыр елінің еңбекқорлығын, ұйымшылдығын жоғары бағалады. Туған жерге деген сүйіспеншілік, жанашырлық пен тазалық жағынан өзгелерге үлгі екенін ерекше айтып өтті.

Мемлекет басшысы атап өткендей, Қызылордада құрылыс қарқыны бәсеңдемейді. Заманауи кітапхана, драма театр құрылысы осы жылы басталмақшы. Ең бастысы – «Батыс Қытай – Батыс Еуропа» халықаралық автобанының Қызылорда-Ақтөбе бөлігі кеңеймек. Қазіргі екі жолақтан төрт жолаққа ауысады. Сондай-ақ өңірге қатысы бар «Бейнеу-Сексеуіл» жолының құрылысы да басталады. Бұған қосымша «Қызылорда-Жезқазған» жолының қалған бөлігі осы жылы аяқталады. Жалпы жалғыз бізде ғана емес, республика бойынша да бұрын болмаған ауқымды инфрақұрылымдық жобалар іске асады.

Құрылтай соңында бір топ азамат мемлекеттік наградамен марапатталған еді. Елдің экономикалық, әлеуметтік және қоғамдық дамуына елеулі үлес қосқандар қатарында өзім де болғаным қуандым. Мемлекет басшысы I дәрежелі «Барыс» орденін тақты. Бұл менің ғана емес, Сыр елінің еңбек адамдарының абыройы деп білемін.

ҰЛТТЫҚ ЖАҢҒЫРУ ТҰҒЫРЫ

Жандос БАЗАРТАЙ,
«АМАНАТ» партиясы Қызылорда облыстық филиалының төрағасы:

V Ұлттық құрылтайдың Сыр өңірінде өтуінің символдық әрі саяси мәні зор. Себебі Қызылорда – ғасыр бұрын ел тағдырына қатысты шешімдер қабылданған, алғашқы астана болған қасиетті мекен. Мемлекет басшысы өз сөзінде бұл тарихи ерекшелікке арнайы тоқталып, өңірдің ел тарихындағы орнына жоғары баға берді.

Құрылтай барысында көтерілген мәселелер қоғам өмірінің барлық саласын қамтыды. Ұлттық бірлікті нығайту, әділетті және жауапты мемлекет қалыптастыру, басқару тиімділігін арттыру секілді басымыдытарайқындалды. Президент өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуындағы оң өзгерістерді атап өтіп, бұл жетістіктер аймақ басшысы Нұрлыбек Нәлібаевтың жүйелі әрі табанды жұмысының нәтижесі екенін ерекше айтты.

Мемлекет басшысының білім, ғылым және жоғары технология саласына инвестициялар арттыру туралы пікірі – уақыт талабынан туындаған стратегиялық шешім. Адам капиталының сапасын арттырмайынша, елдің ұзақ мерзімді дамуы мен жаһандық бәсекеге қабілеттілігі қамтамасыз етілмейтіні анық. Осы тұрғыда «Цифрландыру және жасанды интеллект жылын» жариялау – сән қуалау емес, мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға бағытталған нақты міндет деп түсінуіміз керек. Президенттің «Таза Қазақстан» бастамасы да терең мазмұнға ие.

Бұл – ұлттық сананы жаңғыртуға, қоғамда жауапкершілік пен тәртіп мәдениетін қалыптастыруға бағытталған маңызды идеологиялық бағдар. Тазалық – әр азаматтың күнделікті өмір салтына айналуы тиіс құндылық. Қоршаған ортаға деген жауапкершілік көшпен емес, әр адамның өз ауласынан, өз үйінен басталуы қажет. Бұл қағиданы қоғам санасына сіңіру – бүгінгі күннің басты міндеттерінің бірі.

Құрылтайда қозғалған ең өзекті тақырыптардың бірі – Парламенттік реформа. Мемлекет басшысы атап өткендей, биылғы жыл Қазақстанның болашағына тікелей ықпал ететін маңызды кезең болмақ. Бір палаталы Парламент құру жо-

ніндегі бастама ашық форматта, қоғамның белсенді қатысуымен талқыланып келеді. e-Otinish платформасы мен Egov порталында азаматтардың ұсыныс білдіруіне мүмкіндік берілуі реформалардың халықпен бірге жүзеге асырылып жатқанын көрсетеді. Парламенттік реформа жөніндегі жұмыс тобына білікті заңгерлердің, сарапшылардың, саяси партиялар мен қоғамдық ұйым өкілдерінің тартылуы қабылданатын шешімдердің сапасын арттыра түседі. Қоғамда бұл бастамаға кең қолдау бар екені әлеуметтік сауалнамалар мен өңірлердегі кездесулер барысында да айқын аңғарылды. Сонымен қатар Президенттің Парламентке «Құрылтай» атауын беру туралы ұсынысы – тарихи дәстүр мен қазіргі саяси реформалардың терең сабақтастығын көрсететін салмақты шешім. Құрылтай ұғымы – елдік мүддені ортақ ақымен шешудің символы. Бұл атауды саяси жүйедегі маңызды институт ретінде бекіту ұлттық бірегейлікті нығайта түседі.

Партияның Қызылорда облыстық филиалы ретінде біз Мемлекет басшысының Ұлттық құрылтай алаңында көтерген бастамаларын саяси жаңғырудың қисынды жалғасы деп бағалаймыз. Бұл реформалар өкілді биліктің тиімділігін арттырып, азаматтардың шешім қабылдау процесіне қатысуын күшейтеді. Алдағы өзгерістер әділетті, ашық әрі жауапты Қазақстанды қалыптастыру жолындағы нақты нәтижелерге жеткізетініне сеніміміз мол.

БАСТАМАЛАРЫМЫЗ ЖҮЗЕГЕ АСЫП ЖАТЫР

Айман ОМАРОВА,
заңгер:

Құрылтайда көтерген бастамаларымыз заң ретінде қабылданып, жүзеге асырыла бастады. Менің ұсыныстарым көбіне әйелдер мен балалардың құқығын қорғауға байланысты. Оның ішінде адвокаттық жүйені қайта қарау, зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалардың жеке деректерін бұқаралық ақпарат құралдарына таратуға тыйым салу туралы ұсынысым ерекше қаралды. Мұны құрылтайда парламенттік реформа жөніндегі жұмыс тобының мүшесі Қарлығаш Жаманқұлова атап өтті. Бұл бағыттағы жұмыстарды өте маңызды деп есептеймін.

Алқалы жиында Мемлекет басшысы еліміз енді бір палаталы Парламентке көшетінін, бұл жерде қандай да бір пікір қайшылығы жоқ, бағыт-бағдарымыз айқын, алдағы өзгерістерге қатысты ортақ мәміле бар екенін атап өтті. Ол 145 адамнан, 8 комитеттен құралуы мүмкін. Парламент атауын «құрылтай» сөзімен ауыстыру да қазақтың көңіліне жағатыны сөзсіз. Заңгер ретінде бір палаталы Парламент болғаннан заңдардың сапасы ақсайды деп ойламаймын. Сапа оның екі палаталы, яғни Мәжіліс пен Сенаттан құралғанына емес, депутаттардың белсенді әрі сапалы жұмыс істеуіне байланысты.

Жақында Вашингтондағы АҚШ Конгресінің мәжілістері өтетін үйі Капитолийге барғанмын. Алпауыт елдің заң шығарушы органы қалай жұмыс істейтінін көрдім. Сотта өтетін жарыссыз сияқты тартысқа толы отырысына куә болдым. Депутаттар америкалық депутаттар сияқты халықтың қамын күйттеп, ой-пікірін тайсалмай айтып, жоғары жаққа жеткізе алғанда ғана халықтың өмір сүру сапасы жақсара түседі. Бір палаталы Парламенттен осындай сапа күтеміз.

ҮЛГІ БОЛҒАН ӨНЕРЛІ ӨЛКЕМ

Қайрат ЖӘЛІМБЕТОВ,
жалпы білім беретін кешкі мектеп директоры:

Ұлттық құрылтайда Мемлекет басшысы қоғамдағы маңызды деген мәселелерге тоқталып, шешу жолдарын көрсетіп берді. Бұл ретте руханият саласына ерекше мән беріліп, бұрын-соңды болмаған ауқымды жобалар қолға алынбақ.

Президент алдағы екі жылда елімізде 100-ден астам мәдениет нысаны жөнделетінін жеткізді. Сондай-ақ музей ісін дамыту маңызды міндеттердің бірі ретінде аталды. Бұл тұрғыда Қызылордада ашылған жаңа тарихи-өлкетану музейі озық тәжірибе ретінде бағаланды.

Сонымен бірге Мемлекет басшысы Қызылорда қаласында жаңа драма театр мен заманауи кітапхана салу жоспарда бар екенін айтты. Аталған нысандардың құрылысы биыл басталатыны белгілі болды. Бұл жаңалыққа мәдениет саласының өкілі ретінде қатты қуандым. «Сыр елі – жыр елі» деген атау тегіннен-тегін телінбеген ғой, біздің өңіріміз рухани құнды дүниеге бай. Талай сүлейлер мен жыраулардың, ақын-жазушылардың, өнер

майталмандарының ордасы болған Сыр елі осы қасиетінен танбақ емес.

Оның үстіне кейінгі жылдары аймағымыздың аты жақсы жағынан, толағай табыстармен, жетістіктермен шығып жатыр. Қала келбеті күн санап көркейіп,

дамып келеді. Мұны Мемлекет басшысы да алқалы жиында айтып өтті.

Президенттің дүйім елдің алдында: «Қазір Қызылорда облысында, әсіресе, әлеуметтік салада жақсы жаңалық көп. Үш жылда осы аймақта 34 білім беру, 45 мәдениет және спорт нысаны салынды. Бұған қоса, 40 медицина нысаны ашылды. Мұның тапсырмаммен Қызылордада 300 орынға арналған көпбейінді аурухананың құрылысы басталды. Көп ұзамай 500 орындық емхана және 200 орындық перзентхана салынады. Бір сөзбен айтқанда, Қызылорда облысы барлық салада қарқынды дамуда. Облыстың жағдайы жалпы жақсы деп күмәнсіз айтуға болады. Бұл – әкім Нұрлыбек Нәлібаевтың белсенді, табанды жұмысының нәтижесі.

Мен Сыр елі жұртшылығының бойынан туған жерге деген сүйіспеншілікті, қамқорлық пен жанашырлықты, нағыз отаншылдықты көремін.

Облыс орталығымен қатар, әр ауылдың тазалығы көз тартады. Мысалы Нағи Лиясов, Таң ауылдарын бүкіл елге үлгі ретінде үнемі айтып жүремін.

Сіздер осы аймақпен қатар, күллі еліміздің дамуына үлес қосып келесіздер» дегенін естіп осы жердің азаматы ретінде төбеміз көкке жеткендей әсерде болдық.

ҚОҒАМНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҚ ТҮТҚАСЫ

Мемлекет басшысы сұхбатта салық мәдениетіне назарын аударады. Салық төлеу – азаматтың ел алдындағы жауапкершілігін айқындайтын қоғамдық құндылық. Салық мәдениеті қалыптасқан қоғамда мемлекет пен халық арасындағы сенім нығаяды. Салық төлеуден жалтару экономикалық зардабынан бөлек, әлеуметтік әділеттілік кағидаларына қайшы келеді. Еліміздегі салық реформаларының басты мақсаты – азаматтарды бақылау мен жазалауға қарағанда, ортақ міндеттерге ынталандыру және жауапкершілікті қалыптастыру. Демек, салық мәдениетін арттыру – ұзақ мерзімді стратегиялық міндет. Бағыт аясында құқықтық сауаттылықты көтеру, көлеңкелі экономиканы азайту, адал еңбек пен әділ табысқа негізделген құндылықтарды насихаттау қажет.

Быыл – Цифрландыру және жасанды интеллект жылы. Осы бағыттар шеңберінде мемлекетімізде жүзеге асқан және алдағы уақытта атқарылатын жұмыстар легі айтылды. Бастамалар қоғамның өмір сүру сапасын түбегейлі өзгертетін әлеуметтік-экономикалық реформаның бір бөлігі. Цифрлық инфрақұрылымды кеңейтуге басымдық беру азаматтарға қызмет көрсету жылдамдығын арттырып, бюрократиялық кедергілерді азайтады. Жасанды интеллект шешімдері деректерге негізделген мәліметтер қызметі сапасын көтереді. Алайда технологияның қуаты жауапкершілікпен бірге жүреді. Деректерді қорғау, жасанды интеллекттің әділ әрі ашық жұмысын пайдалану басты міндет. Осыған байланысты заңнамалық негіздерді бекіту, этикалық стандарттар орнату және мамандарды дайындау қажеттілігі күн тәртібінен түспейді. Сондықтан өткен жылғы Президент Жолдауында айтылғандай, жасанды интеллектімен жұмыс істеу құзыретін қалыптастыруды жалғастыра беруіміз қажет. Өйткені, цифрландыру мен жасанды интеллект ұлттық дамудың стратегиялық бағыттары қатарында. Тіімді және әділ қолдана білу экономиканы серпілтіп, әлеуметтік қолжетімділікті арттырады, мемлекеттік басқару нәтижесін жоғарылатады. Әрбір азамат пен биліктің ортақ ниеті берілген мүмкіндіктерді дұрыс пайдалану және келешекке бірлесіп қадам басуда жатыр.

Президенттің көзқарасына сәйкес, тарих қоғамды біріктіретін маңызды құндылық мәнінде қызмет етуі қажет. Тұжырымыз сұхбаттағы отанышылдық белгілерімен байланыстыруға болады. Мемлекет басшысы айтқан, заң мен тәртіп, береке-бірлік, тату-тәтті өмір сүрудің «үлгілі үйлесімі» қоғамдық дамуы айқындайды. Президент ұстанымы тарихқа өткенді еске алу құралы дәрежесінде емес, бүгін мен келешекті бағдарлайтын рухани өзек бейнесінде қарауды дәйектейді. Тарихи жады қоғамды жіктемейді, ортақ құндылықтар мен тағдыр бірлігін сезіндіреді. Сұхбатта көрініс тапқан отанышылдық белгілері туған жерге жауапкершілікпен қарау, мемлекет мүддесін жоғары қою, ұлттық бірегейлікті құрметтеу тарихи сананы жаңғыртудың нақты көрінісі. «Заң мен тәртіп» қағидасы – қоғамдық тұрақтылықтың берік іргетасы. Заң үстемдігі орнаған елде әділеттілікке сенім күшейеді, ал сенім бар қоғамда әлеуметтік келісім мен азаматтық жауапкершілік қалыптасады. Береке-бірлік пен тату-тәтті өмір сүру идеялары да осы тізбектің ажырамас бөлігі. Тізбек көпэтносты және көпконфессиялы қоғам шарттарында өзара құрмет пен диалог мәдениетін орнықтырудың басты шарты. «Үлгілі үйлесім» күнделікті өмірге жүзеге асатын әлеуметтік практика болуы тиіс. Тәжірибе әр азаматтың өз ісіне адал болуы, заңды сақтауы, қоғамдық тәртіпке немісқұрайлы қарамаудан басталады. Мұндай ортада тұрақты даму, экономикалық ілгерілеу және рухани жаңғыру жүреді. Сондықтан Президент көзқарасы қоғамдық дамудың ұзақ мерзімді бағытын нақтылап, әрбір қазақстандықты ел тағдырына ортақ жауапкершілікке үндейтін маңызды идеологиялық бағдар мәніне ие.

Мемлекет басшысы әрбір сөзінде жастарға ерекше назар аударады, сенім білдіреді. Жаңғыру кезеңінде барлығымызға қоғамдық болмыс пен бет-бейнені жаңаша трансформациялау қатысу қажет. Президенттің пайымдауынша, жастар виртуалды емес, шынайы әлемде өмір сүруі тиіс. Тұжырым жауапкершілік пен саналы ұстаным, өзіне және қоғамға адалдықтың белгісі. Жастарды қолдау мен сенім білдіру арқылы мемлекет жаңа идеялар мен бастамалардың туындауына жағдай жасайды. Әрбір жас азамат қоғам дамуына өз үлесін қосып, еліміздің рухани және интеллектуалдық әлеуетін арттыра алады. Көзқарас жастар қабілеттерін нақты жүзеге асыру, қоғамға пайдалы болу, ел болашағын ойлауға итермелейді. Қазіргі заман жастары виртуалды әлемге тәуелді болмай, айқын істер, әлеуметтік жобалар, ғылыми және мәдени бастамалармен айналысуы қажет. Қағида жастарды шығармашылық, жауапкершілік және ұлттық рухты сақтауға шақырудың көрінісі. Шынайы өмір тәжірибесі әрбір жастың өз болмысын дамытып, қоғам мен мемлекеттің біртұтас өркендеуіне ықпал жасайды.

Президент сұхбатындағы негізгі идеялар реформалар мен технологиялық жаңартулар мәдени-қоғамдық өзгерістермен ұштасатынын белгіледі. Жаңғырудың жаңа кезеңіндегі міндеттерді іске асыруда әр азамат пен қоғамдық институт жауапкершілігін адалдық пен ұлттық бірлікті сақтауға басымдық бергенде шешуші рөл атқарады.

Мұрат НАСИМОВ,
саяси ғылымдардың кандидаты,
Қорқыт ата атындағы Қызылорда
университеті философия және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер секциясының
қауымдастырылған профессоры

Сурет ашық дереккөзден

КЕҢЕСШІЛ ЕЛ КЕМДІК КӨРМЕЙДІ

Ұлтты біріктірген ұлы жиындар

Құрылтай туралы айтқанда, «бұл – түркі-моңғол халықтарының, оның ішінде қазақтың төл сөзі. Түпкі мағынасы құралу, жиналу, түгелдену дегенді білдіреді» деген анықтама көңілге қонады. Өйткені күні бүгінге дейін үлкен аси-жынға ағайын-туыс түгел келгенде, «бәріміздің басмыз құралып қалды» деп қуанатынымыз бар.

Ал құрылтайдың тарихы арғы дәуірлердің қойнауына, Шыңғыс хан империясы құрылғаннан бергі кезеңге кетеді. Қазақ тарихындағы Қарақұмдағы халық құрылтайы, Ордабасыдағы құрылтай елдегі өзекті мәселелерді шешу үшін шақырылғаны белгілі. Хандық өкілдері 1710 жылы Қарақұм құрылтайына жиналып, жоңғар басқыншылығына қарсы күрес ұйымдастыру үшін үш жүздің басын қосқан.

Елді бірлікке ұйыстырып, рухын көтерген жиынды ұйымдастыруға ықпал жасаған Әз Тәуке хан болды. Осы бірігудің, күш қосудың нәтижесінде басқыншыларға соққы берілді. Қазақ қоғамының шиеленіске толы ішкі-сыртқы жағдайы ретке келді.

Тарихшы-ғалым Манап Қозыбаев «Жауды шаптым ту байлап» деген еңбегінде Қарақұм құрылтайына «ұлы құрылтай» деп баға берген. «Халқымыз Ордабасыға 1726 жылы екінші рет бүкілқазақтық құрылтайға ұзақ жол жүріп жетті. Ол Қасым хан салған қасқа жол, ол Салқам Жөңгір салған Отанды қорғау қабілетін баянды ету жолы, ол Әз Тәукенің Күлтөбенің басында күнде кеңес өткізіп салған «Жеті жарғы» жолы» делінген кітапта.

Сол кезеңде Қарақұм үш жүзге тең орта, қолайлы жер болыпты. Тарихи басқосу болған қазіргі Арал ауданында осы атаулы оқиғаның 300 жылдығына арналып іс-шаралар өткізілді. Қарақұм құрылтайын жоңғарларға қарсы соғысты ақылдастық жыны деп қана айтуға болмас, бұл ел басқару ісіне ірі жанашылдықтар енгізілген аса маңызды басқосу еді.

Тағы бір тарихи құрылтай Ордабасыда өткен. Бұл халқымыз «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлааманы» қасіретіне ұшыраған сын сағатта үш жүздің басын қосқан жиын болды. 1726 жылы Бадам өзені бойындағы Ордабасы тауында үш жүзден хандар, сұлтандар, билер мен батырлар, ел ішіндегі даңқты қолбасшылар жиналды. Жоңғар басқыншылығына қарсы бүкілхалықтық азаттық күресті ұйымдастыруды ойласқан, қазақтың келешектегі тағдырын шешкен басқосу болғаны тарихта тандалған.

Ордабасы құрылтайынан кейін Бұланты-Білеуті, Анырақай шайқастары өтіп, қазақ жасактары жауына күйрете соққы берді. Бұл жеңістер қазақ халқының рухын көтерді, ұлт біріккенде ғана күш екенін дәлелдеді.

Бүгінде Ордабасы төбесінде осы құрылтайдың тарихи маңызын айқындайтын үш билің ескерткіші орнатылған. Бұл ескерткіш қазақ халқының тәуелсіздігі мен бостандығы жолында бір қолдың саласындай, бір үйдің баласындай болып біріккенінің мәңгілік белгісіндей асқақтап тұр.

Алаш құрылтайлары

1917 жылы Орынборда өткен Бірінші жалпықазақ құрылтайында «Алаш» партиясын құру туралы шешім шығарылған. «Съезд қаулысы халыққа мағлұм. Партия ұраны десек, бабамыздың «Алаш» ұранынан артық ұранды іздесек те таба алмаймыз. Сүйтіп қазақ саяси партиясының атын «Алаш» қою әуре болмастан ауызға түсіп тұр. Жалпы қазақ съезінің қаулысын қабыл етіп, қазақ өз алдына саяси партия болуын қостайтындар сайлауда кандидат списогін «Алаш» партиясының списогі деп жүргізулері керек» деп жазды «Қазақ» газеті сол уақыттағы нөмірлерінің бірінде.

Тағы да осы «Қазақ» газетінде Міржақып Дулатұлы: «Ресейде неше түрлі партия бар. Бірақ ешқайсысының бағдарламасы қазақ ұлтының мұрат-мүддесіне сай келмейді» деп жазыпты. Зерттеушілер бұл кезеңде қазақ зиялылары ұлттың жоғын жоқтайтын партия құруды көздеген дейді.

Тарихшылардың сөзіне сүйенсек, қазақ зиялылары дәл осы басқосуда сол замандағы қазақ қоғамының ең өзекті мәселелерін көтерген.

Күн тәртібіне қойылған он төрт мәселе мемлекеттік құрылысқа, Қазақ автономиясына, жер, халық милициясы, земство, оқу, сот, дін, әйел мәселелеріне, Бүкілресейлік құрылтай жиналысы, Бүкілресейлік мұсылмандар кеңесі, Қазақ саяси партиясы, Жетісу оқиғасы, Киевте өтетін Бүкілресейлік федералистер съезіне және Санкт-Петербургтегі оқу комиссиясына қазактан өкіл жіберуге қатысты болды.

Қабылданған қаулыда «Осы күнгі дайын әскер орнына халық милициясы құрылсын. Жалпы міндетті бастауыш оқу аса қажет. Бастапқы екі жылда оқу баланың ана тілінде болсын. Мектеп кітаптары болсын, өзге баспасөздер болсын, бәрі де «Қазақ» емлесімен жазылсын» делінген.

Қаулының «Суд мәселесі», «Дін мәселесі», «Әйел мәселесі» деп аталатын тармақтарында «Осы күнгі қазақтың народный суды жоғалсын. Өзгерілетін судтың орнына қазақ тұрмысына лайық айрықша суд құрылсын. Мағлұматты адамдардан жаңа судтың жобасын жасауға әр облыста суд комиссиясы болсын», «Ақмола, Семей, Жетісу, Торғай, Орал һәм Закаспий (Маңғышлақ уезі) облыстарының қазақтары уақытша Орынбор муфтилігіне қарасын. Қазақ бөлімінің істері таза қазақ тілінде жазылсын», «Әйелдер саяси құқықта ерлермен тең болсын, тағы да басқа шешімдер қабылданған.

Бірінші жалпықазақ құрылтайы осылайша тәуелсіздікке ұмтылған ерлердің ерік-жігері жария болған, «Алаш» партиясын тарих сахнасына шығарған, ел тағдырына қатысты шешімдер қабылданған басқосу ретінде қазақ жылнамасына жазылды.

Сол 1917 жылдың соңында Орынборда екінші жалпықазақ құрылтайы өтіп, Алаш автономиясы жарияланды. Бар қазақтың басын бір тудың астына біріктіруге үндеген Алаш идеясының мұраты айқындалды. Ұлт көсемі Әлихан Бөкейханов бір сөзінде: «Әр ұрпақ өзіне артылған жүкті жетер жеріне апарып тастағаны дұрыс. Әйтпесе, болашақ ұрпағымызға аса көп жүк қалдырып кетеміз» деген еді. XX ғасыр басындағы Алаш қайраткерлері «өздеріне артылған жүкті» мойымай көтеріп, нысанаға алынған тәуелсіздік мәселесін ұлттың жадына өшпестей жазып кетті.

Жер-жаһандағы қазақтың басын қосқан

Еліміз тәуелсіздігін алғаннан кейінгі Дүниежүзі қазақтарының алғашқы құрылтайы 1992 жылы өтті. Оған әлемнің 33 елінен 800-ден аса қандас қатысты. Шеттен келгендер киелі де көрікті жерлерді аралады, ата-баба рухына тағзым етті.

Дүние жүзінің түкпір-түкпіріндегі қандастар тұнғыш рет алқалы жиын, салтанатты мәжілісте бас қосты. Қауымдастық құрылып, оның жарғысын қабылдау, басшы органдарын сайлау мәселелері талқыланды.

Екінші құрылтай 2002 жылы Түркістанда өтіп, оған алыс және жақын 32 шет мемлекеттен 400-ден астам өкіл қатысты. Осының алдында ғана тарихи қаланың 1500 жылдығы аталып өткен болатын. Құрылтайда тарихи отанына оралуды аңсап жүрген қандастар қатарының толығы жайында сөз болды. Осы жолы көші-қон квотасының мөлшерін ұлғайту жоспары қарастырылды.

Мемлекеттік бағдарлама қабылданып, тарихи отанына оралушылар саны артты. Қандастар ұлттық экономикадан бастап, өндіріс, сауда, кәсіпкерлік, өнер, тағы басқа салалардың дамуына үлес қосты.

Қазақтардың үшінші Дүниежүзілік құрылтайы 2005 жылы Астанада өткізілді. Оған алыс және жақын 32 шет мемлекеттен, соның ішінде Ресейден, Қытайдан, Аустриядан, Чехиядан, Норвегиядан, Италиядан, Сингапурдан, Мысырдан, 300-ден аса, сондай-ақ Қазақстанның барлық облыстары мен Алматы және Астана қалаларынан 200-ден астам өкіл қатысты.

Алқалы жиында шетелде тұратын қазақ жастарын Қазақстанның жоғары оқу орындарында оқыту үшін жағдай жасау, сондай-ақ тарихи отанына инвестициялар орналастыру мүмкіндіктері талқыланды. Бизнес байланысты нығайту, шеттегі қандастардың республика экономикасы туралы толығырақ ақпарат алуына ықпал ету, кәсіпкерліктің даму жағдайы, мем-

лекет пен бизнес-қоғамдастықтардың өзара қарым-қатынасы секілді мәселелер қаралды.

Ел тәуелсіздігінің 20 жылдығы қарсаңында, яғни 2011 жылы төртінші құрылтай өтті. Оған Қазақстандағы және басқа елдердегі жастар ұйымдарының, студенттер бірлестіктерінің көшбасшылары, таяу және алыс шетелдерден, 35 мемлекеттен 380 делегат, сондай-ақ Алматы мен Астана қалаларынан, еліміздің өңірлерінен 300-ден астам өкіл шақырылды. Делегаттардың 60 пайызын 30 жасқа дейінгі жастар құрады. Олардың қатарында шығармашылықтың, ғылым, педагогика, зияткерлік, бизнес, спорт салаларының, мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың, бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдері болды. Ұлттық спорт түрлерінен әртүрлі жарыстар, халықаралық жыр мүшәйрасы, колөнер шеберлерінің көрмесі өтті.

Дүниежүзі қазақтарының бесінші құрылтайы 2017 жылы өтіп, «Шетелдегі қазақ диаспорасы: мәдениет, спорт, ақпарат құралдары жөнінен қолдау және дін істері мәселесі», «Шетелдегі қазақ диаспорасы: этникалық көші-қонның әлеуметтік сипаты және бейімделудің өзекті мәселелері», «Қазақстанға білім алу мақсатында көшіп келу: ҚР Білім және ғылым министрлігінің кезекті міндеттері», «Шетелдегі қазақ диаспорасы: Қазақстанмен бизнес, кәсіпкерлік және ауыл шаруашылығы саласындағы серіктестік», «Қазақстандағы денсаулық сақтау мәселелері және шетел қазақтары» тақырыптары талқыланды.

Толғақты мәселелер талқыланған төрт құрылтай

«Жаңа Қазақстан бір күнде немесе бір жылда құрылмайтыны анық. Бұл – бүкіл қоғамды өзгертетін күрделі әрі ұзақ үдеріс. Мұны жүзеге асыру үшін бір ғана билік әрекет етсе, бұл, әрине, жеткіліксіз. Бүкіл ел болып жұмылсақ, көздеген мақсатымызға жетеміз. Сол себепті, мен Жолдауымда Ұлттық құрылтай шақыру туралы бастама көтердім.

Құрылтай шақыру – ертеден келе жатқан ата дәстүріміз екенін жақсы білесіздер. Бабаларымыз маңызды мәселелерді осындай алқалы жиында талқылаған. Халық өзара ақылдаса отырып, бір тоқтамға келген. Мұндай шешімдер бүкіл елді біріктірген.

Төл тарихымызда ұлт тағдырын шешкен құрылтайлар болған. Оның көбі халқымыз үшін маңызды кезеңде өткізілген. Талас құрылтайынан кейін Алтын Орда дербес мемлекет болды. Қарақұм және Ордабасы құрылтайлары жұртымызды ел қорғауға ұйыстырды. Орынбордағы бірінші қазақ құрылтайында Алаш партиясы құрылды. Екінші құрылтайда Алаш автономиясы жарияланды.

Егемендік кезеңінде Дүниежүзі қазақтарының алғашқы құрылтайы өткізілді. Бұл жиында сырттағы қандастарымыз Атамекенге шақырылды. Ұлы көш Тәуелсіз Қазақстанға бет алды.

Қазақ құрылтайларының бәрі ел дамуына зор өзгеріс әкелген. «Кенесшіл ел кемдік көрмейді» деген нақыл сөз содан қалса керек. Біз бабалар жоңыңын ұстанып, Құрылтай шақыру дәстүрін жаңғырттық».

Бұл – Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлытауда өткен бірінші құрылтайда сөйлеген сөзі.

Ұлытаудан кейін Түркістан, Атырау, Бұрабайдағы алқалы жиындарда Қазақстан қоғамын ортақ мақсатқа жұмылдыруға арналған бірегей идеялар талқыланып, Ұлттық құрылтай стратегиялық қадамдар ұсынатын институтқа айналды.

Құрылтай мүшелері осы құрылымның төрт отырысы мен жұмыс кездесулерінде көптеген бастама көтерді. Оның басым бөлігі орындалды. Мәселен, қоғамда еңбек құндылығы идеологиясын ілгерілету, тіл саясатын дамыту, еліміздің ақпараттық доктринасын жүзеге асыру, зансыз ойын бизнесіне және лудоманияға қарсы күрес, оқушылар мен жастар арасында электронды темекі/вейп тұтынудың алдын алу мәселесі талқыланды. Сонымен қатар, «Балалар кітапханасы» бағдарламасы, волонтерлікті дамыту мен қолдаудың 2024-2026 жылдарға арналған жол картасы сияқты маңызды құжаттарды қабылдау ұсынылды.

Құрылтайдың гуманитарлық бағыттағы жұмыстарына тоқталсақ, «Әзірет Сұлтан» тарихи-мәдени музей-қорығына ұлттық мәртебе беріліп, Ясауи мұраларын зерттеуге арналған ғылыми орталық құрылды, халықаралық симпозиум өтті. Мектептерге арналған «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы дайындалды. Ұлттық кітап күні белгіленді. Құрылтайда көтерілген бастамаларды жүзеге асыру аясында 16 заң қабылданды. Атап айтқанда, «Қазақстан Республикасындағы мерекелер туралы» заңға түзетулер енгізіліп, 25 қазан – Республика күні ұлттық мереке мәртебесіне ие болды. «Түркістан қаласының ерекше мәртебесі туралы» заң қабылданды. «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңға, ғылым және білім беру мәселелері жөніндегі заңнамаларға түзетулер енгізіліп, креативті индустрияны қолдауға арналған заңнамалық шаралар нақтыланды. Жұмысшы мамандықтар мәртебесін көтеру үшін 9 құрметті атақ берілетін болды. Әйелдердің құқығы мен балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, есірткі өндірушілер мен оны тасымалдаушылардың жауапкершілігін саралау, вандализммен күрес және табиғи объектілерді қорғау, бұқаралық ақпарат құралдары жөніндегі заңнамаларға түзетулер енгізілді.

«Онлайн-платформалар және онлайн-жарнама туралы» заң қабылданды, «Айбын» орденінің түрлі дәрежесіне майдангер-батырлар Сағадат Нұрмағамбетовтің, Бауыржан Момышұлының және Рақымжан Қошқарбаевтың есімі берілді. Ономастикаға және символикалардың бірыңғай стандартына қатысты түзетулер енгізіліп, мемлекеттік наградаларға толықтай немесе оның кейбір элементтеріне түр-сипаты ұқсас наградаларды даярлауға, онымен марапаттауға тыйым салатын заң қабылданды.

Қазір тағы 5 заң жобасы, атап айтқанда, археология саласына қатысты, арнайы қажеттіліктері бар балаларды кешенді қолдау, ғылым қалашықтарын құру, коммерциялық емес ұйымдар, мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс туралы заң жобалары әзірленіп жатыр.

Осылайша Ұлттық құрылтай ел дамуына қатысты ұзақ мерзімге арналған күн тәртібін қалыптастыратын маңызды құрылымға айналды.

Гүлжазира ЖАЛҒАСОВА,
«Сыр бойы»

/// КОНФЕРЕНЦИЯ

ЕЛ БІРЛІГІНІҢ ҰЙЫТҚЫСЫ

Шиелі кентіндегі «Арман» мәдениет үйінде аудандық ардагерлер кеңесінің кезекті ІХ конференциясы өтті. Бес жылда бір өтетін жиынға бастауыш ұйымдардан сайланған делегаттар және ауыл әкімдері, мекеме басшылары қатысты.

Конференцияның ашылуында аудан әкімі Айтбай Жандарбеков сөз сөйлеп, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың бастамалары, Үкіметтің әлеуметтік саясаттағы басым бағыттары және облыс әкімі айқындап берген міндеттер аясында ардагерлерге жан-жақты қолдау көрсету, аға буынның өмірлік тәжірибесін жастар тәрбиесіне тиімді пайдалану басты назарда екенін атап өтті. Сонымен қатар, ел бірлігі мен тұрақтылығын сақтауда үлкендердің сара жолы мен тағылымды өнегесінің айрықша маңызға ие екенін жеткізді.

Конференцияда аудандық ардагерлер кеңесінің төрағасы Өркен Исмаил атқарылған жұмыстар туралы баяндама жасап, ардагерлер ұйымдарының белсенділігі мен жүзеге асырылған іс-шараларға кеңінен тоқталды. Қазіргі кезде 9697 ардагер 50 бастауыш ұйымда есепте тұрады. Өткен конференция кезінде бастауыш ұйым саны небәрі 32 болса, осы аралықтағы ізденіс пен қарқынды жұмыс арқасында әрбір адам мұқият есепке алынып, қамқорлық аясына топтастырылғандығы аңғарылады. Сондай-ақ олардың әлеуметтік жағдайы, медициналық көмек қажеттілігі, нақты өмірге белсенді араласу тұрғысында көп жұмыс атқарылған.

Туристік саяхаттар, мәдени-спорт жарыстарын ұйымдастыру, т.б. шаралар тұрақты өткізіледі. Осы мәселелерге тоқталған төраға елдің ынтымақ-бірлігі туралы да өз тұжырымдарын ортаға салды.

Жарыссөзге шыққан аудандық әжелер кеңесінің төрайымы Айжамал Әбдіхамитқызы, Шиелі кенті ардагерлер кеңесінің төрағасы Болат Күлімбет, Тартоғай ауылдық ардагерлер кеңесінің төрағасы Басаман Пірімбетов ардагерлердің қоғамдағы орны мен ел келешегіне қатысты ой-пікірлерін бөлісті.

Күн тәртібіндегі мәселелерді талқыланған соң Шиелі аудандық ардагерлер кеңесінің пленум мүшелігіне 49, аудандық ардагерлер кеңесінің алқа мүшелігіне 11 адам бекітілді. Сондай-ақ аудандық ардагерлер алқасының шешімімен төра

ғалыққа Өркен Исмаил бірауыздан қайта сайланды.

Конференция шешімімен облыстық ардагерлер кеңесінің пленум мүшелігіне аудан атынан 4, облыстық конференцияға делегат болып 4 ардагер ұсынылды.

Жиын соңында облыстық ардагерлер кеңесінің алқа мүшесі Бақыт Нұрғатаев қолға алынған жұмыстарға тоқтала келе, алдағы міндеттерді де атап өтті. Жуантөбе ауылдық ардагерлер кеңесінің төрағасы Ж.Машрапинге «Облыстың құрметті ардагері» төсбелгісін табыс етті. Қоғамдық келісім мен ұрпақ тәрбиесіне сүбелі үлес қосып жүрген белсенді ардагерлер де марапатталды.

Н.НАЗЫМХАНҰЛЫ.
Шиелі ауданы.

/// ТАНЫМ

ЖОҚШЫЛЫҚТАН
БАЙ БОЛҒАН
ЖОМАРТ

1990 жылы Қызылорда пединститутында оқып жүрген кезім болатын. Шығыс Қазақстан облысының Зайсан ауданында Рихтер бойынша 8 балға дейін жер сілкінісі болып, халық қатты зардап шекті. Рожков деген ауыл жермен-жексен болып кетті. Зайсандағы қираған ауылдарды қалпына келтіру үшін еліміздің әр аймағынан студенттерді көмекке алып барды.

Біз Өскеменнен түсіп, Ертісті кемемен кесіп өтіп, Приозерский деген селого жеттік. Сол кезде 2-3 балдық жер сілкінісіне де куә болдық. Жер қозғалардан шамамен 30 секунд бұрын күңгірлеп дыбыс шығарады екен. «Бұл ауырдың астында қалып қоймаңдар» деген ескерту секілді. Сосын кәдімгі бесік секілді тербеліп кетеді, аяқ баса алмай, тәлтіректен тіреніш іздейсің...

Менің әңгімеім бұл да емес, әріден. Біз көмекте жүрген күннің бірінде приозерлік бір үлкен кісінің: «Мына елге көп көмек керек, бүгінгі күннен де Бобкин табылар» дегенін естідім. Ол кісінің айтып отырғаны біз елін тіктеп беріп кетерміз, белін кім тіктейді? Үй тұрғызылар қайтадан, күйі қайта келе ме? Айтпақшы ағайдан Бобкин деген кім деп сұрадым. «Біздің ел жақсысын іздемейді ғой, сендер жастар іздендер, оны», — деді ол.

Шынында Бобкин кім, бұл сұрақ менің ойымнан шықпады. Кейін ол кісі туралы деректерді там-тұмдап ғаламтор көздерінен көрдім.

Ауылдастарының ғана емес, қалың қыр қазағының тіршілік мұқтажын өтеген қажырлы қайраткер Бидахмет Бобкин есімі ХХ ғасыр басындағы ұлттық буржуазияның шоғырлы, әлеуетті тобының тізімінен табылады. Зайсан өңірі — қазақ даласының бір қырында жатқан шалғай өлке әрі алпауыт Қытай елімен шекаралас аймақ. Бобкин 1867 жылы осы өмірге келген. Қаракесектің тұқымы Құнанбай әулетімен иық теңестірген үйі бай ретінде тарих бетінде қалған Бобкиннің тарихшылар білсе де, қалың бұқараның біле бермейтіні шын.

Оның арғы аталарынан бері үзілмеген құтты дәулеті болмаған. Өз әкешесі де орташа тұрмысты жандар болып өмір кешкен. Ата-анасынан жастай айырылған Бидахмет Бәтима деген қарындасы екеуі өз күндерін өздері көреді. Байлардың жалшылығында жүріп, ауыр жұмыстарға жегілген. Тумысынан алғыр, зейінді пысық болып өскен бала Бидахмет қожайынның айтқан сөздерін екі етпей, адал орындап, көзге түседі, сеніміне ие болады. Қызметіне риза болған қожайыны жүре келе оған түрлі жұмыстарды сеніп тапсырады. Өз ісіне адал ол аз уақытта өз қалтасына біраз қаржы қорын жинай бастайды. Бай, дәулетті кісінің есігінде күн кешкен жалшы жігіт пысықтығы мен зеректігі арқасында іскер жігітке айналады. Аз уақыт ішінде өз сауда үйі мен дүкенін ашып алады. Ісіне адал қарап, сауда жолында арамдыққа бой алдырмауды парыз санайды. Сол себепті өз ортасына да жақсы пікір қалыптастырады. «Аққа құдай жақ» деп, бойын менменшілдік пен тәкаппарлықтан таза ұстайды.

Оның бойындағы осындай ізгі қасиеттерін білетін бай-бағландар айрықша бағалап, ерекше құрметтеген. Кәсібіне демеушілік жасап, көмек қолын созған. Сөйтіп, баяғы жалшы бала аз жылдар ішінде бағалы аң терісін өңдейтін сауда иесі болып шығады. Бұл саладағы алғашқы өндіріс ошағын ашқан да Бидахмет болса керек.

Сауда көрігі қызған Бобкин тек Зайсан өңірінде ғана емес, жыл сайын өтетін Ресей аймағындағы Нижегород жәрмеңкесіне қатысып отырады. Ресейлік көлес Морозовпен тығыз іскерлік байланыс орнатады. Кәсіпкер Морозовтар Бобкиннен бағалы аң терісін сатып алатын. Ал Бидахмет олардан ел тұрмысына қажетті тауарларды алып, ауыл-аймақтағы жоқ-жітіктің мұқтажына жаратқан. Тауарға қаржысы жетпеген жағдайда көлес Морозов оған сұраған затын еш кепілдіксіз қарызға беретін болған. Бұл — адал сенімнің күші. Бидахметтің адалдығына, іскерлігіне сенетін Морозовтар әулетінің осы әрекеті «саудада достық жоқ» деген таптаурын қағиданы жокқа шығарғандай. Араға жыл салып жәрмеңкеге келген Б.Бобкин қарызын ұмытпай, тіпті артығымен қайтарып беріп кететін дағдысынан жаңылмапты.

Бидахмет атамыз сауданы баю жолына қойған саудагер емес-ті. Ол өз заманында ислам парызын адал өтеген жан ретінде зекет беруші, жомарт, саки адам болған деседі. Осы әрекеті арқылы қарапайым халықтың ықы

ласына бөленген. Қолындағы барын ел азаматтарымен бөліскен. Киім-кешек, азық-түлік, әртүрлі тұрмысқа қажетті заттарды ауыл кедейлеріне, қыр қазақтарына таратып отырған. Кей деректерде ауылдағы кедей-кепшіктің 23 баласын киіндіріп, тамақпен қамтамасыз еткен деп келтіріледі. Адам жанының шаттанып, қуанышқа бөленуінен алған рахаттан артық не бар?!

Бидахметтің Зайсандағы сауда үйі мен дүкенінде қыр қазақтары жұмыс істеген. Тек адал, сенімді, ұрлықтан, сұғанақтықтан таза жігіттерді жұмысқа алған. Оларға кәсіп, сауда жасаудың қыр-сырын үйреткен. Бобкин ұрлық қылмай, шын, таза ниетпен қызмет еткендердің еңбегін бағалап, ақыларын жоғары көтеріп, сыйақымен марапаттап отырған.

Осындай жақсылықтың жаршысы, мейірімді Бобкин еш жерде оқымаған, сауат ашпаған. Десе де, жасынан сауда жігітінің майын сорған жігіт орысша тіл сандырып, өз бетінше хат таныған. Саудаға қажетті ең қарапайым арифметикалық амалдарды меңгерген. Өзінің білім ала алмағанына өкініп, балаларының сауатты болуына көп көңіл бөлген. Оқудағы қыр қазақтары мен кедей балаларының білім алуына атсалысып, қаражат құйып отырған. Ел ішінде, орталықтан шығатын ақпарат құралдарын қолдап, қаржы аударған. Сөзіміздің дәлелі ретінде «Айқап» журналының 1912 жылғы №14 санындағы «Зайсан қазақтары мектеп салуға қаржы жинау шараларын ұйымдастырды. Дәулетті кәсіпкер Бидахмет Бобкин бұл шараға 500 сом бөлді» деген сөздерді келтірсек те жеткілікті.

Білімге деген ынтызарлық Бидахмет байддың бойынан еш өшпеген. Семей өңірі бойынша алғашқы ұстаздардың бірі, өз заманының белгілі жазушысы Тайыр Жомартбаевты аттай қалап, Зайсан қаласына алдыруы — оның осы білімқұмар ісінің бірі.

Бобкин өзіне мұқтаждықпен келгендердің ешқайсысынан да көмегін аямаған. Біріне оқу ақысын, енді біріне Зайсаннан Семейге пароходпен жүруі үшін жолақы төлеген. Кедей балаларына қажетті заттарды алуға ақша беретін және тағы да көптеген игілікті істерге мұрындық болған.

Халық басына, Алаштың зиялы қауымына келген зұлмат Б.Бобкинді де айналып өтпеді. 1937 жылы Қыыр Шығыстағы Ворошиловград қаласына этаппен айдалып бара жатқан жолда қайтыс болады. Бұл дерек жиені Х.Адамқызының аузынан алынған. «Мен қайтыс болған соң, кедейлерге садақа беруді ұмытпа» деп ол нағашы атасының өсиет қалдырғанын да айтыпты.

Асып-тасқан дәулетінің арқасында «атың барда желіп жүріп, жер таны» дегендей, Б.Бобкин Ресейдің Санкт-Петербург, Қазан, Уфа, Түмен секілді қалаларын аралап, тамашалаған. Сол сапарда өзімен бірге үлкен қызы Айшаны да ерте жүрген. Алғашқы некелі жары Халимадан Айша, Хадиса деген екі қыз көрген. Ал екінші әйелі, көпес қызы Гүлсім Мусинадан Құсайын, Әнуар, Нұрмын, Талғат, Сара, Ғалия, Ғайна, Фатима атты сегіз перзентті болған.

Міне, бір сәт тарих қойнауына сұңгісек, талай арыстарымыздың халқы үшін жасаған игі істері теңіз түбінде жатқан маржандай алдымыздан жарқырап көрінеді.

Тарихта тақыр кедейліктен мол дәулетке қол жеткізген табысты жандарға қатысты түрлі оқиғалар кездеседі. Көбіне оқып тамсанып жататынымыз әлемді мойындатқан шетел байкештері. Мұндай адамдар біздің төл тарихымызда да көп болған. Соның бірі — біз айтып өткен Бидахмет Бобкин. Асылдарымызды аршып зерттеуге жалқауымыз, көбіне белгілі тұлғаларға қарай тарта береміз, өйткені, оларды зерттеу оңай.

Біздің түрлі дерек көздерінен тұртіп алған бүгінгі мақаламыз осы оқиғаның орнын аз да болса толтыра тұрар.

Дүйсенбек АЯШҰЛЫ,
«Сыр бойы»

/// КІТАП КӨРМЕСІ

БОЛАШАҚТЫҢ
ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Мемлекет басшысы 2026 жылды «Цифрландыру және жасанды интеллект жылы» деп жариялады. Осыған орай Ө.Тәжібаев атындағы облыстық әмбебап ғылыми кітапханада «Цифрландыру және жасанды интеллект — болашақтың технологиясы» атты кітап көрмесінің ашылу салтанаты өтті.

Көрмеге компьютерлік және бағдарламалық, QR кодпен оқылатын және цифрлық форматқа көшірілген электронды оқулықтар, аудио мен балаларға арналған әртүрлі тақырыптардағы 3D, 4D, 5D форматтағы кітаптар қойылды.

Шараға Абай атындағы үш тілде оқытатын дарынды балаларға арналған мамандандырылған сыныптары бар мектеп, Ә.Мүсілімов атындағы №101, №3 мектеп-лицейлерінің оқушылары қатысып, өздері жасаған роботтары мен креативті жобалар ұсынды. Дарынды оқушылардың «Мүмкіндігі шектеулі адамдарға AI көмекші», «Ақылды тестілеу жүйесі» сынды жобалары оқырмандардың қызығушылығын тудырды.

Көрмеге жана үлгідегі 100-ден аса кітап, 60 CD қойылып, жасанды интеллекттің мүмкіндіктері жайлы видео-ролик көрсетілді.

«СБ» ақпарат

Төлқұжаттар рейтингі

Британиялық Henley & Partners консалтингтік компаниясы 2026 жылға арналған әлемдегі ең ықпалды төлқұжаттар рейтингін жариялады.

Компанияның мәліметі бойынша, 2026 жылы ең тиімді төлқұжаттар Сингапур, Жапония және Оңтүстік Корея азаматтарына тиесілі. Мысалы, Сингапур азаматтары 227 ел мен аумақтың 192-сіне визасыз кіре алады. Жапония мен Оңтүстік Корея азаматтары 188 елге визасыз бару мүмкіндігіне ие.

Үшінші орынға бес еуропалық ел — Дания, Люксембург, Испания, Швеция және Швейцария бірдей деңгейде ие болды. Бұл елдердің азаматтары 186 мемлекет пен аумаққа визасыз бара алады.

Қазақстанның төлқұжаты да халықаралық рейтингте позициясын жақсартты. Биыл төрт сатыға көтеріліп, 61-орынға тұрақтады. Қазақстан азаматтары 78 елге визасыз бара алады. Біріккен Араб Әмірліктері 2006 жылдан бері 57 сатыға көтеріліп, 149 мемлекетпен визасыз қатынас орнатты. 2025 жылы ең көп орын жоғалтқан ел — Ұлыбритания. Бір жыл ішінде 8 мемлекетпен визасыз қатынастан айырылды.

Ақылды таразы 60-тан астам
ауруды ерте анықтайды

Биыл ауруды ерте анықтайтын ақылды таразылар сатылымға шығады.

Құны 600 долларлық таразылар 60-тан астам созылмалы ауруды ерте анықтауға қабілетті. Жасанды интеллект арқылы жұмыс істейді. Жыл басында АҚШ-та өткен CES көрмесінде таныстырылған құрылғы шамамен 90 секунд ішінде кешенді бағалау жүргізе алады.

Таразыда жүрек жұмысының тиімділігін, электрокардиограмма жазбасын, артериялардың қаттылығын анықтау үшін 6 арналы жүйе сияқты технологиялар пайдаланылады. Гипертония қаупін бағалау үшін жасанды интеллекттің патенттелген моделі қолданылады.

Ақпарат көздерінен.

«Сыр бойын» ақпараттық агенттігінен де (сайттан) оқынғыз

**ЖАРНАМА
БӨЛІМІ**
70-00-52

E-mail: smjarnama@mail.ru

www.syrboy.kz

www.facebook.com/syrboyi.kz/

МЕНШІК ИЕСІ
СЫР МЕДИЯ

жауапкершілігі шектеулі серіктестігі

БАС ДИРЕКТОР
Марат АРАЛБАЕВ
қабылдау бөлмесі тел/факс: 8/7242/ 70-00-36, 40-11-10 (1002)
БАС РЕДАКТОР
Қуат ШАРАБИДИНОВ
қабылдау бөлмесі — тел: 8/7242/ 40-02-17, 40-11-10 (1007)

Бас редактордың орынбасары — 40-11-10 (1053)
Жауапты хатшы — 70-00-81 (1037)

Бөлімдер:
руханият және ақпарат — 40-11-10 (1039, 1040)
экономика — 40-11-10 (1038, 1033)
әлеумет және саясат — 40-11-10 (1034)
жарнама — 70-00-52, 40-11-10 (1058)
есеп-қисап — 70-00-39, 70-00-38
компьютер орталығы және корректорлар — 40-11-10 (1036, 1035)

Қызылорда облыстық «Сыр бойы» газеті
КР СТ ISO 9001-2016 (ISO 9001:2015)
«Сапа менеджменті жүйелері» талаптарына сәйкес KZ.4310318.07.03.01178 нөмірімен сертификатталған. Авторларға қаламақы тапсырыс бойынша төленеді, қолжазба өңделеді және қайтарылмайды. Жариялымдар газеттің түпкілікті көзқарасын білдірмейді.
«АҚ» - ақылы қызмет.
Жарнама мазмұнына жарнама беруші жауапты.

Газет аптаның сейсенбі, бейсенбі, сенбі (сенбілік екі нөмір) күндері шығады.

Газет Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі Ақпарат және мұрағат комитетінде тіркелген. Тіркеу куәлігі №12993-Г, 27.08.2012 ж.
Газет редакцияның компьютер орталығында теріліп, бөтеліп, «ASU» баспа үйі» ЖШС сенімгерлік басқаруындағы «Сыр медиа» ЖШС баспаханасында басылды.
Тел.: 8/7242/ 40-06-68.
Газеттің таралымы бойынша 8/7242/ 70-14-08 телефон нөміріне хабарласуға болады.

Кезекші редактор **Айнұр БАТТАЛОВА**

Редакция мекен-жайы: Қызылорда қаласы, Бейбарыс Сұлтан көшесі, 4 «А».

e-mail: syrboyi@yandex.kz / www.syrboyi.kz

Таралымы **21000**

Тапсырыс №92